

31 maja 2026

*P*rzegląd
*S*ocjologii
*J*akościowej

Tom XXII
Numer 2

REDAKTOR NACZELNY

Krzysztof Tomasz Konecki, UŁ

REDAKTORZY PROWADZĄCY

Jakub Niedbalski, UŁ

Izabela Ślęzak, UŁ

REDAKTORZY TEMATYCZNI

Waldemar Dymarczyk, UŁ

Marek Gorzko, AP

Anna Kacperczyk, UŁ

Łukasz T. Marciniak, UŁ

Thaddeus Müller, Lancaster University,
UK

Robert Prus, University of Waterloo,
Canada

REDAKCJA JĘZYKOWA

I KOREKTA

Monika Poradecka (j. polski)

Marta Olasik (j. angielski)

SKŁAD

Agent PR

REDAKCJA WUŁ

Agnieszka Kałowska-Majchrowicz

Sylvia Mosińska

PROJEKT OKŁADKI

Anna Kacperczyk, UŁ

WWW

Edyta Mianowska, UZ

ADRES REDAKCJI

Uniwersytet Łódzki

Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny

Instytut Socjologii

Katedra Socjologii Organizacji
i Zarządzania

ul. Rewolucji 1905 r. 41/43, 90-214 Łódź
psj.redakcja@gmail.com

Przegląd Socjologii Jakościowej

Tom XXII Numer 2

Publikacja finansowana przez Rektora Uniwersytetu Łódzkiego oraz
Dziekana Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego Uniwersytetu
Łódzkiego

Prawa autorskie

Czasopismo oraz wszystkie zamieszczone w nim artykuły stanowią dorobek współczesnej socjologii. Mogą zostać wykorzystane bez specjalnej zgody do celów naukowych, edukacyjnych, poznawczych i niekomercyjnych z podaniem źródła, z którego zostały zaczerpnięte.

Wykorzystywanie ogólnodostępnych zasobów zawartych w naszym piśmie do celów komercyjnych lub marketingowych wymaga uzyskania specjalnej zgody od wydawcy. Pobieranie opłat za dostęp do informacji lub artykułów zawartych w naszym piśmie lub jakiegokolwiek ograniczanie do niego dostępu jest zabronione. Autorzy nadsyłanych artykułów ponoszą odpowiedzialność za uzyskanie zezwoleń na publikowanie materiałów, do których prawa autorskie są w posiadaniu osób trzecich.

Logotyp, szata graficzna strony oraz nazwa „Przeglądu Socjologii Jakościowej” („Qualitative Sociology Review”) znajdują się w wyłącznym posiadaniu wydawcy. Wszystkie pozostałe obiekty graficzne, znaki handlowe, nazwy czy logotypy zamieszczone na tej stronie stanowią własność ich poszczególnych posiadaczy.

RADA NAUKOWA

Jan K. Coetzee

University of the Free State, Bloemfontein, South Africa

Markieta Domecka

University of Roehampton, UK

Aleksandra Galasińska

University of Wolverhampton, UK

Piotr Gliński

Uniwersytet Białostocki

Marek Kamiński

New York University, USA

Michał Krzyżanowski

Lancaster University, UK

Anna Matuchniak-Krasuska

Uniwersytet Łódzki

Barbara Misztal

University of Leicester, UK

Janusz Mucha

Akademia Górniczo-Hutnicza

Sławomir Partycki

Katolicki Uniwersytet Lubelski

Anssi Perakyla

University of Helsinki, Finland

Robert Prus

University of Waterloo, Canada

Marek Szczepański

Uniwersytet Śląski

Piotr Sztompka

Uniwersytet Jagielloński

SPIS TREŚCI

Model reprezentacji aktorów społecznych van Leeuwena. Podejście korpusowe Victoria Kamasa, Justyna Tomczak-Boczko	6
Suffering, Care, and the Boundaries of Life: Opinions of Care Home Employees on Euthanasia Sylwia Kwaśniewska	32
O stanie współczesnej socjologii. Polemika z Tomaszem Zaryckim Daniel Płatek	46
Beyond Cultures and Transitions: A Review Essay on Youth Agency, Precarity, and the Future of Youth Sociology Komang Ariyanto	60

Model reprezentacji aktorów społecznych van Leeuwena. Podejście korpusowe

Victoria Kamasa

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Justyna Tomczak-Boczko

Uniwersytet Szczeciński

<https://doi.org/10.18778/1733-8069.22.2.01>

Słowa kluczowe: krytyczna analiza dyskursu, reprezentacja aktorów społecznych, wspierana korpusowo analiza

Streszczenie: Artykuł przedstawia model reprezentacji aktorów społecznych (MRAS, ang. *Social Actor Network*) Theo van Leeuwena jako narzędzie do analizy sposobów konstruowania uczestników praktyk społecznych w dyskursie. Autorki rozpoczynają od syntetycznego omówienia kluczowych założeń modelu, po czym przechodzą do szczegółowej prezentacji zaproponowanych przez van Leeuwena kategorii analitycznych. Każdą z nich osadzają w praktyce badawczej, ilustrując przykładami z dotychczasowych analiz wykorzystujących MRAS. Następnie proponują ich operacjonalizację z użyciem języka zapytań korpusowych (CQL), pokazując, jak abstrakcyjne kategorie analityczne można przełożyć na konkretne procedury badawcze. Przyjęte rozwiązania umożliwiają systematyczne wyszukiwanie i eksplorację zróżnicowanych form reprezentacji aktorów społecznych w dużych zbiorach tekstów. Każda operacjonalizacja ilustrowana jest przykładami z korpusu tekstów prasowych dotyczących Osób w drodze na granicach polsko-białoruskiej i polsko-ukraińskiej w latach 2021–2022. Artykuł łączy refleksję teoretyczną z rygiem metodologicznym analizy korpusowej, oferując zarówno klarowne wprowadzenie do MRAS, jak i zestaw praktycznych narzędzi do jego zastosowania w badaniach empirycznych wspierających analizę jakościową.

Received: 7.01.2026. Verified: 1.03.2026. Accepted: 13.03.2026

© by the Authors, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: Not applicable. **Conflicts of interest:** None. **Ethical considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of publication.

Victoria Kamasa

Adiunkt w Instytucie Lingwistyki Stosowanej na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Uzyskała doktorat z zakresu językoznawstwa stosowanego i magisterium z socjologii. Pracuje w nurcie krytycznej analizy dyskursu, poświęcając swoją uwagę badawczą językowym konstrukcjom społecznie istotnych zagadnień.

W swoich badaniach wykorzystuje narzędzia językoznawstwa korpusowego. Zajmowała się m.in. analizą dyskursu hierarchicznego Kościoła katolickiego w Polsce, odzyskaniem językowym czy konstrukcją rodziny w podręcznikach.
e-mail: vkamasa@amu.edu.pl

Justyna Tomczak-Boczko

Doktor, językoznawczyni, politolożka i filolożka języka hiszpańskiego. Jej naukowe zainteresowania obejmują socjolingwistykę i badania dyskursu. Dotychczasowe publikacje dotyczyły różnorodnej tematyki, m.in. aktualnego dyskursu politycznego, semantyki kulturowej obszaru Ameryki Łacińskiej czy zagadnień związanych z płcią kulturową.

e-mail: justyna.tomczak-boczko@usz.edu.pl

Wprowadzenie

Sposoby reprezentowania aktorów społecznych znajdują się w centrum zainteresowania wielu badań nad zagadnieniami istotnymi z punktu widzenia analiz socjologicznych: na przykład Theo van Leeuwen (2008) bada reprezentację przeciwników migracji w Australii, Zofia Trafas i Victoria Kamasa (2025) opisują, jak dyskursywnie konstruuje się Osoby w drodze¹ przekraczające granice polsko-białoruską bądź polsko-ukraińską, a Emilia Zimnica-Kuzioła (2025) pochyla się nad reprezentacją osób chorych na Alzheimerera w filmach im poświęconych. Ramy teoretycznej do odpowiedzi na te i podobne pytania badawcze dostarcza między innymi model reprezentacji aktorów społecznych (MRAS, ang. *Social Actor Network*) Theo van Leeuwena (2008). Autor oferuje w nim użyteczny zestaw narzędzi teoretycznych pozwalających wielowymiarowo opisywać dyskursywne praktyki prezentowania aktorów społecznych.

Społecznie zorientowane badania dyskursu sięgają również coraz częściej po duże zbiory tekstów, nazywane korpusami. Hubert Plisiecki i Agnieszka Kwiatkowska (2024) przyglądają się konstruowaniu pojęcia demokracji w polskich debatach parlamentarnych, Magdalena Jaszczyk-Grzyb, Anna Szczepaniak-Kozak i Sylwia Adamczak-Krysztofowicz (2023) badają mowę nienawiści w postach na Facebooku, a Sławomir Mandes i Agnieszka Karlińska (2024) analizują dokumenty Konferencji Episkopatu Polski. Badania takie pozwalają uzupełnić klasyczne badania jakościowe informacjami o wzorcach i regularnościach, pochodzącymi ze zbiorów danych na tyle dużych, że ich pełna analiza jakościowa przekracza zwykle możliwości zespołów badawczych.

1 W tekście konsekwentnie posługujemy się tym określeniem, aby uniknąć określeń związanych ze statusem prawnym, takich jak „migrant” czy „uchodźca”, a także by na pierwszym miejscu postawić podmiotowość osób, które z różnych przyczyn zdecydowały się opuścić swój kraj (por. Trafas, Kamasa, 2025: 82).

Ten artykuł jest próbą połączenia tych dwóch podejść. Przedstawimy w nim główne założenia MRAS, a następnie omówimy większość z proponowanych przez Theo van Leeuwena kategorii służących do opisu sposobów reprezentowania aktorów. Opis uzupełnimy przykładami użycia tych kategorii w zorientowanych społecznie badaniach nad dyskursem. Następnie zaprezentujemy ich operacjonalizację w języku CQL umożliwiającym przeszukiwanie korpusów językowych w takich narzędziach, jak Sketch Engine (Kilgarriff i in., 2004; 2014; <http://www.sketchengine.eu>) czy Korpusomat (Kieraś, Kobyliński, Ogrodniczuk, 2018; Kieraś, Kobyliński, 2021; <https://korpusomat.pl/>). Zaproponowane operacjonalizacje zilustrujemy przykładami z badań nad reprezentacją Osób w drodze w polskiej prasie.

Notatka metodologiczna

Przedstawiając przykłady wykorzystania zaproponowanych zapytań CQL, posługujemy się korpusem OSOBY W DRODZE. Korpus ten został stworzony na potrzeby badania i porównania reprezentacji Osób w drodze przekraczających wschodnie granice Polski. Zawiera on artykuły prasowe z pierwszych czterech miesięcy kryzysu humanitarnego na granicy polsko-białoruskiej (7.08.2021–7.12.2021) oraz takiego samego okresu po pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę (24.02.2022–24.06.2022). Znajdują się w nim artykuły zarówno z gazet codziennych, jak i z tygodników. Korpus został stworzony dzięki uprzejmości firmy monitorującej media PSMM Monitoring & More, która dostarczyła zbiór artykułów związanych z badanymi zagadnieniami. Łącznie korpus zawiera blisko 9 milionów tokenów², stanowi więc zbiór, którego bezpośrednia analiza jakościowa jest niemożliwa.

Aby zapewnić względną uniwersalność proponowanych rozwiązań, testowałyśmy je również na innych korpusach: dotyczącym tematu ograniczenia prawa do azylu w Polsce, obejmujących debaty parlamentarne z 2025 roku, oraz dotyczącym kryzysu uchodźczego na granicach Polski w okresie od września 2021 do kwietnia 2022 roku (Tomczak-Boczko, Gołębiowska, Górny, 2023). Ze względu na niewielkie rozmiary tych korpusów mogliśmy zweryfikować skuteczność proponowanych rozwiązań.

Narzędziem, które posłużyło nam do poszukiwania poszczególnych sposobów reprezentowania Osób w drodze w opisanym korpusie, była platforma Sketch Engine³. Wykorzystowałyśmy narzędzie Concordance, wyszukiwanie zaawansowane za pomocą CQL (ang. *Corpus Query Language*). *Corpus Query Language* jest językiem służącym do konstruowania złożonych zapytań, umożliwiających przeszukiwanie korpusów w celu znalezienia przykładów (zdań bądź fraz) spełniających określone warunki (Jakubiček i in., 2010) – przykładowo: wszystkich zdań zawierających równocześnie określenia „migrant” i „uchodźca”, niezależnie od ich miejsca w zdaniu i kolejności względem siebie.

2 Według przyjmowanej w językoznawstwie korpusowym nomenklatury token jest pojęciem szerszym niż słowo, odnosi się bowiem do każdej pojawiającej się w korpusie jednostki innej niż spacja. Są to więc słowa, znaki interpunkcyjne, liczby, skróty itp.

3 Podstawowe możliwości tego narzędzia przedstawia Marek Troszyński (2024).

Konstruuując opisywane poniżej zapytania, poszukiwałyśmy kompromisu między ujęciem całościowym a ograniczeniem liczby uzyskiwanych przykładów. Zależało nam zatem, by zapytanie znajdowało możliwie jak najwięcej zdań zawierających określonego typu reprezentację aktorów społecznych. Równocześnie ważne było, by na liście z wynikami znajdowało się stosunkowo mało zdań niepasujących do poszukiwanego typu reprezentacji. Jednak ze względu na automatyczny, oparty na wzorcach językowych sposób przeszukiwania danych niemożliwe było pełne osiągnięcie wymienionych celów. Tak więc proponowane wyszukiwania nie dostarczają wszystkich przykładów określonego typu reprezentacji, a na przygotowanych za ich pomocą listach zdań znajdziemy również z pewnością przykłady niezwiązane z poszukiwaną reprezentacją.

Główne założenia MRAS

Punktem wyjścia dla rozważań prowadzonych w ramach MRAS jest rozróżnienie pomiędzy praktykami społecznymi a ich reprezentacją w dyskursie, osadzone w teorii rekontekstualizacji Basila Bernsteina. Jest to więc różnica pomiędzy *robieniem* (ang. *doing it*) a *mówieniem o tym* (ang. *talking about it*). Ta sama praktyka społeczna (ang. *doing it*) może być opisywana na różne sposoby, co z kolei może prowadzić do wielu różnych reprezentacji dyskursywnych. Istotne jest również założenie, „że wszystkie teksty, wszystkie przedstawienia świata i tego, co się w nim dzieje, jakkolwiek abstrakcyjne, należy interpretować jako przedstawienia praktyk społecznych” (van Leeuwen, 2008: 5). W związku z tym praktyką społeczną, która może ulec rekontekstualizacji, są zarówno działania niejęzykowe, jak na przykład ubieranie się lub zjedzenie śniadania, jak i sekwencja językowa, na przykład mowa inauguracyjna prezydenta USA (van Leeuwen, 2008: 6, 12).

Pierwszą i podstawową transformacją praktyki społecznej jest więc zastąpienie jej rzeczywistych elementów ich odpowiednikami semiotycznymi. Wówczas mają miejsce kolejne transformacje, na przykład ten sam element może pojawiać się wielokrotnie lub być uzupełniony o subiektywne reakcje uczestników, co prowadzi do różnorodnych dyskursów dotyczących tej samej praktyki. Różne rekontekstualizacje tej samej praktyki mogą też odmiennie konstruować jej cele, legitymizować ją czy oceniać.

Konsekwencją procesu rekontekstualizacji jest między innymi to, że pewne praktyki społeczne bądź ich elementy stają się mniej (lub bardziej) widoczne od innych, a „proces ten rzadko jest czytelny dla uczestników tych praktyk” (Tomczak-Boczko, 2023: 489). Dlatego Theo van Leeuwen jako zadanie badacza wyznacza poszukiwanie „podobieństwa między tym, co jest powiedziane i zapisane na temat danego aspektu rzeczywistości w różnych tekstach krążących w tym samym kontekście” w celu „złożenia układanki”, jaką są rekonstruowane dyskursy (van Leeuwen, 2009: 163). Tak wyznaczone badanie wskazuje na wykorzystanie metod korpusowych jako odpowiedniej metodologii badawczej, ponieważ to właśnie one umożliwiają analizę dużej liczby tekstów związanych z tym samym kontekstem.

Wśród elementów praktyki społecznej, które mogą podlegać rekontekstualizacji van Leeuwen wymienia między innymi uczestników, działania, czas, lokalizacje czy zasoby (van Leeuwen, 2008: 7–12). Tym pierwszym poświęca swój model rekonstrukcji aktorów społecznych, w którym dokonuje opisu i systematyzacji sposobów reprezentacji aktorów społecznych w dyskursie. Zaproponowane przez niego kategorie analityczne są przedmiotem tego opracowania.

Dyskursywne reprezentacje aktorów społecznych

Proponowany przez Theo van Leeuwena opis sposobów reprezentacji aktorów społecznych opiera się na rozgałęziających się dychotomiach (rycina 1). W centrum każdej z tych dychotomii znajduje się inny aspekt rekontekstualizacji uczestników praktyk społecznych. Kolejne rozgałęzienia pozwalają zauważyć wewnętrzne zróżnicowanie poszczególnych kategorii. Taki sposób prezentacji wiąże się jednak z tym, że kategorie te są definiowane przede wszystkim w opozycji do siebie (na przykład w parze włączenie i wyłączenie). W konsekwencji mogą one nie być jednoznaczne i nie wykluczać się wzajemnie, a bardziej złożone relacje między kategoriami nie zostały przez van Leeuwena opisane. Może to prowadzić do wątpliwości interpretacyjnych, widocznych zresztą w literaturze przedmiotu wykorzystującej MRAS. Co więcej, kategorie te nie są rozłączne, a więc ten sam fragment dyskursu może być uznany za przykład różnych opisanych poniżej typów reprezentacji.

Rycina 1. Model reprezentacji aktorów społecznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie van Leeuwen, 2008: 52.

Włączenie i wyłączenie⁴

Dychotomia ta odnosi się do sposobu uwzględniania aktorów społecznych w opisie poszczególnych wydarzeń. I tak **włączenie** (ang. *inclusion*) oznacza taki opis wydarzenia, w którym badani aktorzy społeczni są obecni. Kategoria ta jest stosunkowo rzadko przywoływana w analizach, ponieważ wydaje się, że dopiero wyłączenie wskazuje na celowość praktyk dyskursywnych. Jednak, jak wskazuje van Leeuwen, również włączanie pewnych aktorów warto jest analizy. Analizując opowiadania dla dzieci dotyczące pierwszego dnia w szkole, van Leeuwen wskazuje, że w opowiadaniach skierowanych na rynek masowy pojawiają się osoby ze szkolnego personelu pomocniczego, ale wykluczeniu podlega dyrektor, podczas gdy w opowiadaniach z innego segmentu wydawniczego („ekskluzywnego”) włączane są tylko osoby uczące i kierujące placówkami (van Leeuwen, 2008: 29).

Przyjmujemy, że wykładnikiem językowym zachodzenia **włączenia** jest pojawienie się nazwy badanych aktorów społecznych w okolicy czasownika wskazującego, o jakie działanie chodzi. Dla określenia „migrant” tego typu wyniki uzyskamy, stosując następujące zapytanie w języku CQL⁵:

```
(meet [lemma="migrant"] [tag="fin.*|bedzie.*|aglt.*|praet.*|impt.*"] -3 3)6
```

Dla badanego przez nas korpusu uzyskałyśmy następujące przykłady⁷ (2836, 316,4 pmt⁸):

Rycina 2. Przykłady włączenia

1	☐	☐	Według rzecznika ministra koordynatora służb specjalnych Stanisława Żaryna, z szacunkowych danych dotyczących obecności migrantów na Białorusi wynika, że może ich być nawet 15 tysięcy Jak tłumaczył we wtorek, są to migranci, którzy są pod kontrolą Białorusinów. - Oni zostali podzieleni na różne grupy.	
2	☐	☐	Niektórzy mieszkańcy Białowieży - mimo niepewności i obaw - pomagają migrantom . - Ja też wyznaję zasadę, że głodnego trzeba nakarmić, a spragnionego napoić - przyznaje radny Gutowski. - Pojawia się tylko pytanie - co później?	
3	☐	☐	Caroline przedarła się z Białorusi do Polski wraz z grupą Syryjczyków. 19 września grupę migrantów , którzy ugrzęźli na bagnach w rozlewisku rzeki Supraśl w Pieńkach, odnalazła straż pożarna i straż graniczna.	
4	☐	☐	Jak powiedział mi niedawno opozycjonista z Białorusi: "Wystarczyło kilka tysięcy migrantów przy granicy, by Wyborcza zapomniała o 10-milionowym narodzie, codziennie mordowanym przez dyktatora, którym kieruje Putin".	
5	☐	☐	Duża grupa migrantów pojawiła się 8 sierpnia po białoruskiej stronie niedaleko polskiej wsi Usnarz Górny.	
6	☐	☐	Straż graniczna i wojsko mierzą się z próbą siłowego wtargnięcia na teren naszego kraju tysięcy migrantów .	

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

4 Tłumaczenia nazw poszczególnych typów reprezentacji za Justyną Tomczak-Boczko (2025: 190–199).

5 We wszystkich przedstawionych tutaj wyszukiwaniach posługujemy się zestawem tagów zgodnych z tagsetem Narodowego Korpusu Języka Polskiego (Przepiórkowski i in., 2012).

6 W przypadku chęci modyfikacji zaproponowanych tutaj zapytań bądź problemów z działaniem sugerujemy, aby skorzystać z narzędzia AI Search w Sketch Engine, wklejając oryginalne zapytanie.

7 Podając przykłady, posługujemy się konsekwentnie jednymi z pierwszych przykładów z uzyskanej na platformie Sketch Engine próbki losowej. Wszystkie przykłady podane są w oryginalnej formie, bez ingerencji w zapis czy interpunkcję.

8 Dla każdego wyszukiwania w nawiasach podałyśmy jego częstość i częstotliwość względną na milion tokenów (pmt) w badanym przez nas korpusie.

Już przytoczone tu przykłady wskazują, że zaproponowane zapytanie będzie dostarczało bardzo szerokiego materiału. Jednak zgodnie z MRAS wszystkie kolejne typy reprezentacji są podtypami **włączenia**, co umożliwi dalsze zawężanie efektów wyszukiwania.

Po drugiej stronie tej dychotomii znajduje się **wyłączenie** (ang. *exclusion*), a więc pominięcie wybranych aktorów w opisie wydarzenia. Wśród jego wyrazistych przykładów znajdziemy: „atak spowodował paniczną ucieczkę” (Peled-Elhanan, 2010: 393), czy „zgwalcili mnie”, „krzyczą na mnie” (Tomczak-Boczko, 2023: 496). W przeprowadzonych dotychczas badaniach ten typ reprezentacji dotyczył sprawców przemocy wobec kobiet i osób nieheteronormatywnych w Meksyku (Tomczak-Boczko, 2023), wobec kobiet i mężczyzn w Subsaharyjskiej Afryce (Akinseye, 2024; 2025) czy wobec uczestników zamieszek w Izraelu (Peled-Elhanan, 2010). Wyłączenie może zatem prowadzić na przykład do usuwania z pola widzenia sprawcy wydarzeń ocenianych negatywnie.

Theo van Leeuwen proponuje tutaj dalsze rozróżnienie na **supresję** (ang. *suppression*) i **odsuwanie na dalszy plan** (ang. *backgrounding*). O pierwszej mówimy w przypadku, gdy udział badanych aktorów w praktyce społecznej zostaje całkowicie pominięty, a w tekście nie pojawia się żadne odniesienie do nich. Jak wskazuje cytowany autor, ustalenie, kogo pominięto, jest bardzo trudne i możliwe właściwie jedynie dzięki porównaniu różnych opisów tego samego wydarzenia. Tym samym analiza **supresji** musi pozostać domeną badań jakościowych.

W przypadku **umieszczenia w tle** aktorzy nie są bezpośrednio przypisywani do opisywanego działania, jednak ich obecność zostaje wspomniana w innych częściach tekstu, co umożliwia wyciągnięcie wniosków o ich zaangażowaniu. Również tutaj niełatwo określić językowe wykładniki tego sposobu reprezentacji. Przyjęłyśmy jednak, że za wskaźnik może tu służyć pojawienie się bezosobowej formy czasownika w sąsiedztwie nazwy określającej badanych aktorów społecznych:

```
[lemma="migrant"][]{0,30}[tag="imps.*"]
```

Dzięki temu uzyskałyśmy następujące przykłady (324, 35,15 pmt):

Rycina 3. Przykłady umieszczenia w tle

1	☐	<input type="info"/>	Bruksela oskarża Łukaszenkę o szantaż i narażanie życia migrantów, by zemścić się za nałożone na jego kraj sankcje po tym, jak zmuszono do lądowania w Mińsku pasażerski samolot, którym leciał znany blo-ger i wielki krytyk białoruskiego dyktatora. - To, co dzieje się teraz na Białorusi, to hybrydowy atak na nasze granice, gdzie państwo porywa ludzi, wydaje im wizy, a potem wypycha ich do strefy przygranicznej - mówił w Parlamencie Europejskim lotewski minister obrony Artis Pabriks.	<input type="copy"/>
2	☐	<input type="info"/>	W liście Owsiak pisze: "Wobec migrantów, którzy próbują przekroczyć polską granicę, zastosowano nadzwyczajne środki, które niemal wykluczają możliwość jakiegokolwiek pomocy ze strony Polski, nawet jeśli taka osoba już znajduje się na terenie naszego kraju.	<input type="copy"/>
3	☐	<input type="info"/>	To z tych kierunków najczęściej napływają klienci agencji obiecujących przerzut do Unii Europejskiej, ale potencjalni migranci mogą też korzystać z bezpośrednich lotów z Egiptu, Uzbekistanu i Zjednoczonych Emiratów Arabskich (w sumie na piątek i sobotę zaplanowano 15 lotów z tych trzech krajów). Anulowano za to piątkowy lot linii Fly Baghdad ze stolicy Iraku; to państwo pod presją UE ograniczyło łączność lotniczą z Białorusią.	<input type="copy"/>
4	☐	<input type="info"/>	Po pierwsze nie wpuszczano migrantów, czyli nie doprowadzono małymi krokami do sytuacji, gdzie najpierw mamy 30 migrantów, a później tysiące. Wprowadzono stan nadzwyczajny, a zarządzanie sytuacją kryzysową powierzono de facto Wojskom Obrony Terytorialnej.	<input type="copy"/>
5	☐	<input type="info"/>	Mariusz Błaszczak mówił, że obecne ogrodzenie, choć tymczasowe, spowalnia napór migrantów. - Ogranicza możli- Projekt ustawy, która umożliwi budowę zapory na granicy jest już w przygotowaniu. Zapewniono też pieniądze na jej budowę wość sfinansowania granicy przez ludzi, którzy są wykorzystywani przez reżim Łukaszenki, aby doprowadzić do kryzysu migracyjnego - tłumaczył.	<input type="copy"/>

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

Jak pokazują przytoczone przykłady, zaproponowane wyszukiwanie nie pozwala ustalić, w jakich przypadkach umieszcza się w tle migrantów. Umożliwia natomiast przybliżoną odpowiedź na pytanie, kogo umieszcza się w tle, kiedy mowa o migrantach.

Aktywizacja i pasywizacja

Ta dychotomia, określana przez Theo van Leeuwena jako przypisanie ról (ang. *role allocation*), związana jest z rolą, jaką pełnią aktorzy w praktyce społecznej. W przypadku **aktywizacji** badani aktorzy reprezentowani są jako siła sprawcza: „Złodzieje pobili sprzedawcę w delikatesach po tym, jak ukradli bukiet kwiatów” (Tessuto, 2017: 109–110), „bo mnie wkurzyła i ją spoliczkowałem” (Tomczak-Boczko, 2023: 492). Również w tym przypadku cytowane badania związane były z przemocą i przestępstwami, jednak ten typ reprezentacji dotyczył nie tylko sprawców, ale także ofiar (Tomczak-Boczko, 2023) czy organów ścigania (Tessuto, 2017).

Za językowy wykładnik **aktywizacji** uznaliśmy wystąpienie określenia badanych aktorów społecznych w roli podmiotu w zdaniu:

```
(meet [lemma="migrant" & tag="subst.*.nom.*"] [tag="fn.*|praet.*|impt.*"
& lemma!="zostać|być"] -5 5)
```

z następującymi przykładami z badanego korpusu (758, 84,57 pmt):

Rycina 4. Przykłady aktywizacji

1	☐		Odwiedzili ich reporterzy "Guar-diana" - w ich relacji migranci śmieją się i żartują, ale wyglądają na zmęczonych, a wszyscy mają niedowagę.	
2	☐		Ta jednak jest zainteresowana tym, by migranci przedostali się przez granicę.	
3	☐		Gały czas trwa także kryzys na granicy z Białorusią, gdzie do Polski próbują się przedostać nielegalni migranci z całego świata, którzy są zwożeni przez reżim Alaksandra Łukaszenki. - 48 migrantów próbowało w poniedziałek nielegalnie dostać się do Polski z terytorium Białorusi - przekazała Straż Graniczna, która podała, że próby siłowego przekroczenia granicy miały miejsce na terenie działania placówek SG Dubicze Cerkiewne oraz Czeremcha. - Służby białoruskie i cudzoziemcy rzucali kamieniami w patrole polskie - poinformowała SG.	
4	☐		Migranci zgromadzili się w okolicach Kuźnicy i rozbili tam obóz.	
5	☐		A jeśli migranci starają się pokonać granicę poza oficjalnym przejściem, ma ona prawo użyć wobec nich siły.	

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

Z kolei z **pasywizacją** (ang. *passivation*) mamy do czynienia, jeśli uczestnicy praktyk społecznych prezentowani są jako poddawani określonym działaniom: „Przemoc domowa – 340 mężów zostało pobitych przez żony w ciągu jednego roku – rząd Lagos” (Akinseye, 2024: 246–249), „Według statystyk ISEE co piąta osoba LGBTIQ została zmuszona do wizyty u lekarza po ujawnieniu swojej tożsamości LGBT [...]” (Nguyen, Clancy, 2025: 12). Konsekwencją tej reprezentacji może być na przykład konstruowanie wybranych aktorów jako biernych i pozbawionych sprawczości, na co wskazał Ingo Winkler (2011), pisząc o pracownikach korporacji.

Za językowy wykładnik **pasywizacji** przyjęliśmy występowanie badanej grupy aktorów społecznych w roli podmiotów zdań w stronie biernej:

```
<s/> containing (meet [lemma = "migrant" & tag="subst.*.nom.*"] [tag = "ppas.*
*.*.*.m1.*.aff"] -8 8) containing [lemma="być|zostać"]
```

co prowadzi do uzyskania następujących przykładów (122, 16,62 pmt):

Rycina 5. Przykłady pasywizacji

1	☐	☐	Wśród "wielu rzeczy", które wydarzyły się po tym, jak nastani przez Łukaszenkę migranci opuścili obozowisko w Usna-rzu, była m.in. regularna bitwa o przejście graniczne w Kuźnicy.	
2	☐	☐	Dziennik "Die Welt" sugeruje: "To wynika prawdopodobnie z tego, że nie wszyscy migranci są zatrzymywani na rozległym obszarze leśnym między Polską a Białorusią".	
3	☐	☐	Jak wynika ze śledztwa dziennikarzy lotewskiej telewizji publicznej, migranci zostali zabrani przez funkcjonariuszy granicznych i wywiezieni na Białoruś.	
4	☐	☐	Do fundacji przekazywani są migranci, którzy - z różnych przyczyn - nie mogą przebywać w surowych warunkach, jakie panują w ośrodkach SG.	
5	☐	☐	Przypomniał, że na ukraińskich wyższych uczelniach studiowało kilkanaście tysięcy studentów z różnych krajów Afryki i Azji, a wojna brutalnie te studia przerwała. - Wielokrotnie słyszałem obawy, że ci migranci, którzy nie tak dawno byli wypchani na polską granicę przez władze białoruskie, przenieśli się teraz na Ukrainę i wraz z falą uchodźców idą do Polski.	

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

Personalizacja i depersonalizacja

Personalizacja (ang. *personalisation*) to typ reprezentacji, w którym uczestnicy praktyk społecznych przedstawiani są jako ludzie. Theo van Leeuwen (2008) używa tej kategorii głównie jako tła dla przedstawienia depersonalizacji, a w dalszej części swojego tekstu szczegółowo opisuje jej podtypy, dla których proponujemy szczegółowe zapytania.

Z kolei **depersonalizacja** (ang. *impersonalisation*) jest działaniem dyskursywnym, w którym uczestników praktyk społecznych pozbawia się wymiaru ludzkiego, zamiast tego reprezentując ich za pomocą abstrakcyjnych lub konkretnych rzeczowników, które nie zawierają wśród swoich cech semantycznych cechy „ludzki”. Do przykładów należą tutaj: słowo „problemy”, używane do określenia imigrantów (van Leeuwen, 2008: 46), występujące samodzielnie przymiotniki typu „niewykwalifikowani”, „nielegalni”, „czarni” (Reisigl, 2010: 44) czy określenia miejsc: „cały ryneček się śmieje” (Tomczak-Boczko, 2025: 243), „Jest to prawdopodobnie główna przyczyna możliwej do uniknięcia ślepoty w aborygeńskiej Australii” (Bednarek, 2020: 11).

Depersonalizacja może być realizowana przez bardzo różnorodne środki językowe, tym samym w dużym stopniu umyka możliwościom opartym na wzorcach zapytań korpusowych. Do pewnego stopnia pomocne mogą tu być jednak wskazówki leksykalne. I tak w przypadku **abstrakcji**, a więc zastępowania określenia uczestników praktyk społecznych pojęciami abstrakcyjnymi, możemy posłużyć się wskazówkami derywacyjnymi:

```
[lemma="*migra.*" & tag="subs.*" & lemma!="*migrant"]
```

Dla badanego przez nas korpusu (2 001, 223,24 pmt):

Rycina 6. Przykłady abstrakcji

1	☐ ⓘ	Eksperci od migracji zwracali od tygodni uwagę na potrzebę stworzenia takich ankiet - bez skutku.	
2	☐ ⓘ	Na ekonomiczną emigrację z Afryki pieniądze się znajdują, a na wojennych uchodźców z Europy - już nie. © FATALNE ZAUROCZENIE DO RZECZY, (06.06.2022), str.: 80 MAŁGORZATA WOŁCZYK algoška, mówią mi, wy Polacy, kochacie się w zachodniej Europie z fatalnym skutkiem.	
3	☐ ⓘ	Należy unikać zachęt do nielegalnej migracji .	
4	☐ ⓘ	Odpowiedzialni członkowie wspólnoty międzynarodowej nie mogą lekceważyć ryzyka destabilizacji, konfliktów i kolejnej fali migracji z Południa.	
5	☐ ⓘ	Symptomatyczne, że tuż po ukazaniu się artykułu o przetrzucanej przez ogrodzenie Kongijce białoruskie służby wydały komunikat, że polski żołnierz miał kopać po brzuchu imigrantkę będącą w ciąży, która w efekcie "agresji ze strony Polaka" poroniła.	

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

Druga możliwość wyszukiwania oparta jest na założeniu, że depersonalizacje występować będą w podobnym kontekście co personalizacje. Jeśli ten warunek jest spełniony, możemy skorzystać z narzędzia Thesaurus w poszukiwaniu rzeczowników nieodnoszących się do ludzi, a dzielających możliwie dużą liczbę kolokacji ze słowem określającym badaną przez nas grupę społeczną. W przypadku analizowanych przez nas danych uzyskaliśmy w ten sposób określenia „migracja” i „grupa”.

Uszczegółowienie i generyzacja

Jako podtyp personalizacji **uszczegółowienie** (ang. *specification*) to taki sposób rekontekstualizacji aktorów społecznych, w którym przedstawiani są oni jako konkretne jednostki. Podobnie jak wspomniana wyżej personalizacja, uszczegółowienie dzieli się na kolejne podtypy, które szczegółowo omawiamy niżej.

Po drugiej stronie omawianej dychotomii znajduje się **generyzacja** (ang. *genericisation*) – reprezentacja uczestników praktyk społecznych jako grup, w tym szczególnie grup jednolitych: „Wszystkie kobiety, z którymi rozmawiałam [...]” (Kabgani, 2013: 70). Autor sugeruje, że tego rodzaju generyzacja wiąże się z negatywną konstrukcją muzułmanek jako osób pozbawionych zdolności krytycznego myślenia.

Idąc za podanym przykładem, uznaliśmy, że w przypadku generyzacji chcemy się skupić na przykładach, w których podkreślono jedność grupy, czego wykładnikami językowymi są określenia „każdy” i „wszyscy”:

1:[lemma="wszystek|każdy"][]{{0,3}2:[lemma="migrant"]&1.gender=2.gender&1.number=2.number

Uzyskałyśmy następujące przykłady (27, 3,01 pmt):

Rycina 7. Przykłady generyzacji

1	☐ ⓘ	Uszczelnienie granicy tego nie wymaga, a PiS próbuje szczerzyć na .wszystkich .migrantów i uchodźców - mówił na antenie TVN24 Bafat Trzaskowski, prezydent Warszawy i wiceszef Platformy Obywatelskiej.
2	☐ ⓘ	Prawo nie zobowiązuje Innymi słowy - każdy uchodźca jest migrantem, a nie .każdy .migrant uchodźcą.
3	☐ ⓘ	Jednak bodaj najważniejszą zmianą będzie zgoda na objęcie nadzwyczajną procedurą graniczną - wydłużoną z 4 do 16 tygodni - .wszystkich .migrantów przekraczających granicę w drodze z Białorusi do Polski, na Litwę i Łotwę.
4	☐ ⓘ	Polskie władze powinny rozpatrywać przypadek .każdego .migranta indywidualnie.
5	☐ ⓘ	Według prof. Martyniuka nie wystarczy zmiana w ustawie o języku polskim. - Trzeba szybkiej zmiany przepisów, by nie .wszyscy .migranci musieli przedstawiać ten certyfikat, żeby uzyskać określony status.

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

Indywidualizacja i asymilacja

Będąca podtypem uszczegółowienia **indywidualizacja** (ang. *individualisation*) to rodzaj reprezentacji polegający na przedstawianiu uczestników praktyk społecznych jako jednostek. Przykłady z literatury przedmiotu wskazują jednak, że kategoria ta bywa rozumiana bardzo różnie i utożsamiana albo z nominacją (Roohani, 2014), albo z identyfikacją relacyjną (Salami, Ghajarieh, 2016). Sam Theo van Leeuwen wskazuje z kolei, że językowo ten typ reprezentacji demonstruje się przez użycie liczby pojedynczej rzeczowników określających badaną grupę i to właśnie taką interpretację zdecydowałyśmy się zastosować w zaproponowanym przez nas zapytaniu:

[lemma="migrant"& tag="subst:sg.*"]

Pozwala to uzyskać następujące przykłady (130, 14,5 pmt):

Rycina 8. Przykłady indywidualizacji

1	☐ ⓘ	Otóż okazało się, że ofiara, wraz z jeszcze jednym migrantem , została do rzeki wepchnięta siłą przez służby białoruskie.
2	☐ ⓘ	Szum informacyjny ostatnich tygodni nie ułatwia zrozumienia, czy i czym tak naprawdę różni się status uchodźcy od migranta , który przybył do Polski do pracy lub na studia.
3	☐ ⓘ	Ze śledztw niezależnych dziennikarzy białoruskich i litewskich wynika, że jeden migrant musi zapłacić od kilku do nawet kilkunastu tysięcy dolarów za bilet lotniczy 1 za obywatelstwo białoruskiego "załatwienie dostawy" do kraju Unii Europejskiej.
4	☐ ⓘ	Zapytałam Vytautasa Valentinavičiausa, dyrektora zespołu ds. praw człowieka z biura litewskiego rzecznika praw obywatelskich, co jego zdaniem ten migrant powinien z tym robić.
5	☐ ⓘ	W piątek wieczorem premier na Twitterze poinformował, że rząd przeznaczy ok. 40 zł dziennie na każdego migranta , którego przyjęły pod swój dach rodziny.

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

Asymilacja (ang. *assimilation*) z kolei wiąże się z reprezentacją zbiorową, a językowo łączy z użyciem liczby mnogiej tego samego rzeczownika: „**Pielęgniarki** odegrały ważną rolę w walce z nową falą epidemii koronawirusa” (Gong i in., 2023: 12) czy „**Żonaci mężczyźni** cierpią wykorzystywani seksualnie w milczeniu” (Akinseye, 2024: 252). Cytowani autorzy wskazują, że ten typ reprezentacji może przyczyniać się do budowania dyskursywnego poczucia wspólnego doświadczenia czy wspólnego wysiłku osób, których dotyczy.

Przykłady asymilacji odnajdziemy, posługując się zapytaniem:

```
[lemma="migrant"& tag="subst.pl.*"]
```

które prowadzi do uzyskania następujących przykładów (5 055,563,97 pmt):

Rycina 9. Przykłady asymilacji

1	☐	☐	Ale po zakończeniu jesiennej wizyty ad limina polscy biskupi albo upominają się o humanitarne podejście do migrantów (nie kwestionując zarazem potrzeby obrony granic), albo milczą.	
2	☐	☐	To rozwiązanie i bardziej humanitarne, i tańsze - podkreśla gen. Polko. - Należałoby brać migrantów do ośrodków, przyspieszyć procedury i odsyłać ich do kraju pochodzenia.	
3	☐	☐	To pcha migrantów na całym świecie do poszukiwania godnego życia, a także bywa walką o przeżycie.	
4	☐	☐	Władze Białorusi nagłośniły sprawę niewyjaśnionego zgonu jednego z cofniętych przez Litwę migrantów z Iraku, który w świetle oficjalnego przekazu został pobity przez litewskich pograniczników.	
5	☐	☐	To wszystko robione jest po to, żeby zdestabilizować sytuację i wzbudzać napięcia - tłumaczy. @@ Zatrzymani migranci poddawani są testom na koronawirusa, ustalane są ich tożsamości, wiek, kraj pochodzenia, a następnie decyzją sądu umieszczani są w ośrodkach dla cudzoziemców PODLASKIE FIRMY ZATRUDNIĄJĄ CORAZ WIĘCEJ CUDZOZIEMCÓW GAZETA WSPÓŁCZESNA, (10.08.2021), str.: 3 DONATA ŻMIEJKO Rekordowa liczba cudzoziemców legalnie pracuje w województwie podlaskim.	

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

Autor MRAS proponuje tu dalsze rozróżnienie na dwa typy asymilacji. Pierwszym z nich jest **agregacja** (ang. *aggregation*), czyli taka reprezentacja, w której uczestnicy są w jakiś sposób liczeni bądź prezentowani z perspektywy statystyk. Przyjęłyśmy, że na poziomie językowym będzie się to demonstrować przez obecność liczebników poprzedzających określenie badanej grupy:

```
[tag="num.*.m1|n.*"][]{0,3}[lemma="migrant"]
```

Pozwala to uzyskać następujące przykłady (536, 599 pmt):

Rycina 10. Przykłady agregacji

1	☐	☐	Rzecznik ministra koordynatora służb specjalnych Stanisław Żaryn poinformował, że z szacunków polskiej policji wynika, iż na zamkniętym przejściu granicznym w Kuźnicy Białorusini zgromadzili ok. 3,5 tysiąca migrantów .	
2	☐	☐	SG reaguje Straż graniczna Funkcjonariusze zatrzymali w gm. Nowy Dwór 71 migrantów z Afganistanu, którzy nielegalnie przekroczyli granicę polsko-białoruską.	
3	☐	☐	Na tej samej konferencji jednak Stanisław Żaryn, dyrektor Departamentu Bezpieczeństwa Narodowego w KPRM, przyznał, że po zweryfikowaniu tożsamości kilkuset migrantów "dwie trzecie badanych osób zostało skierowanych do głębokiej procedury weryfikacyjnej z uwagi na to, że zebrane wstępne informacje wskazują na zagrożenie bezpieczeństwa RP w związku z obecnością tych osób na naszym terytorium" - mówił urzędnik.	
4	☐	☐	MIGRANCY UCIEKAJĄ PRZEZ REGION ŁÓDZKI DZIENNIK ŁÓDZKI, (27.10.2021), str.: 2 Migranci uciekają przez region łódzki W piątek w Magazynie iPiłMattpi Migranci uciekają przez region łódzki Z Łodzi do granicy z Białorusią jest prawie 400 km, ale migranci są już tutaj.	
5	☐	☐	Za to z Mińska nadeszły informacje, że część migrantów, zniechęconych niezłomną postawą polskich służb, wróciło do Iraku. fot. State Border Committee of Belaru/TASS/Forum Adrian Siwek W środę w miejscowości Dubicze Cerkiewne doszło do próby siłowego przekroczenia granicy, w której brała udział grupa ok. 500 migrantów .	

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

Drugim typem asymilacji jest **kolektywizacja** (ang. *collectivisation*), która obejmie wszystkie pozostałe przykłady reprezentacji tego typu.

Nieokreślenie i określenie

Kolejne dwa typy personalizacji związane są ze stopniem i sposobem, w jaki tożsamość uczestników praktyk społecznych jest sprecyzowana. **Określenie** (ang. *determination*) wiąże się z wyraźną identyfikacją aktora lub grupy aktorów. Podobnie jak w przypadku uszczegółowienia dzieli się ono na kolejne podtypy, które umożliwiają wyszukiwanie jego przykładów. Określenie może mieć konkretne cele: analizując japońskie informacje prasowe na temat ruchu MeToo, Jiayu Zhang, Chengzhi Sun i Ying Hu (2022) zauważają, że ofiary molestowania seksualnego są inaczej przedstawiane w zależności od ich pochodzenia. W przypadku cudzoziemek podawano ich nazwiska i imiona: „Baiq Nuril Maknun, jako twarz indonezyjskiego ruchu #MeToo, była reprezentowana przez swoje prawdziwe imię i nazwisko, będąc przedstawiana jako odważna kobieta, która odważyła się powiedzieć ‘nie’” (Zhang, Sun, Hu, 2022: 4).

Nieokreślenie (ang. *indetermination*) jest z kolei typem reprezentacji, w którym tożsamość uczestników praktyk społecznych pozostaje nieznaną, co Theo van Leeuwen wiąże z tym, że „nie jest uznawana za istotną dla odbiorcy” (van Leeuwen, 2008: 40). Aktorzy przedstawiani są jako anonimowe jednostki bądź grupy takich jednostek. Cytowani wyżej autorzy stwierdzają, że „zdecydowana większość japońskich ofiar jest przedstawiana jako nieokreślone, anonimowe osoby lub grupy, takie jak 16-letnia dziewczyna i około 60 kobiet” (Zhang, Sun, Hu, 2022: 4). Skrajnym przykładem nieokreślenia jest sposób wizualnej prezentacji byłych członków włoskiej Camorry: są oni przedstawiani od tyłu, bez żadnych szczegółów umożliwiających ich identyfikację (Caliendo, 2017).

Na poziomie językowym nieokreślenie może wyrażać się co najmniej na dwa sposoby:

1. Poprzez wyrażanie nieokreślenia przeznaczonymi do tego środkami leksykalnymi, takimi jak „jakiś” czy „którykolwiek”. Tego typu przykłady uzyskamy, używając następującego zapytania:

```
[lemma="jakiś|któryś|którykolwiek|jakikolwiek"][]{}{0,2}[lemma="migrant"]
```

Na przykład (11, 1.23 pmt):

Rycina 11. Przykłady nieokreślenia

1	☐		Kolejna mieszkanka Kuźnicy przyznaje, że sytuacja jest stresująca. - Trochę stresu jest, bo wiadomo, że to wszystko dzieje się blisko nas - tłumaczy. - Były takie sytuacje, że ktoś, któryś z migrantów wchodził do ludzi na podwórko i ludzie dawali mu jeść.	
2	☐		Jakiś czas temu migranci zaszedli na drogę obok jej domu, ale po chwili zawrócili na podwórko.	
3	☐		Pytaliśmy jednak MON o to, czy żołnierze zgłaszali znalezienie jakichkolwiek zwłok migrantów . - Przedstawione informacje nie miały miejsca.	
4	☐		Bo mamy do czynienia nie ze spontaniczną akcją pomagania i empatii, lecz z dobrze zaplanowaną strategią nakierowaną na destabilizowanie sytuacji w kraju, w której los jakiegoś migranta kompletnie nie ma znaczenia.	
5	☐		Kolejna mieszkanka Kuźnicy przyznaje, że sytuacja jest stresująca. - Trochę stresu jest, bo wiadomo, że to wszystko dzieje się blisko nas - tłumaczy. - Były takie sytuacje, że ktoś, któryś z migrantów wchodził do ludzi na podwórko i ludzie dawali mu jeść.	

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

2. Poprzez zastąpienie nazwy grupy określeniem „ktoś” lub podobnymi. Aby uniknąć bardzo dużej liczby mało istotnych przypadków, zdecydowaliśmy się tutaj na zawężenie kontekstu w taki sposób, by w pobliżu słowa „ktoś” znajdowało się określenie badanej grupy. W tym przypadku wyszukiwanie odbywa się w dwóch krokach. Po pierwsze, używamy po kolei następujących zapytań:
- [lemma="ktoś"]
 - ([lemma="wszyscy" & tag="subst.*"] | [lemma="niektóry|wiele|niewiele|żaden" & gender="m1" & tag="adj.*"]) [tag!="subst.*" & tag!="adj.*" & lemma!="z" & tag!="ger.*"]{0,2} within <s/>

Następnie dla tak wybranych konkordancji wybieramy opcję *filtruj* i w zaawansowanych ustawieniach wybieramy CQL: [lemma="migrant"], a odległość ustawiamy na 20 tokenów w każdą stronę.

Pozwoliło to uzyskać następujące przykłady (95, 10,6 pmt):

Rycina 12. Przykłady nieokreślenia

1	☐ ☐	Niemcy też miały olbrzymie problemy z przyjęciem uchodźców i migrantów , mimo iż są lepiej zorganizowanym państwem i mają silne landy, które musiały sobie radzić z tym kryzysem.	
2	☐ ☐	I jeszcze jedno: na tym etapie nie możemy segregować przybyszów na uchodźców i migrantów zarobkowych nie tylko ze względów humanitarnych, lecz także z takich względów, że nie zbudowaliśmy wcześniej infrastruktury systemowej, która by nam sprawnie pomogła to zrobić.	
3	☐ ☐	Wtedy uchodźcy i migranci szturmowali wybrzeże Włoch, Turcji i Grecji.	
4	☐ ☐	Na koniec zapytam o pomoc Caritasu uchodźcom i migrantom w Polsce.	
5	☐ ☐	Putin był chyba zadowolony z rezultatów użycia uchodźców jako broni, ponieważ dokładnie ta sama strategia została zastosowana zaledwie miesiące i tygodnie przed inwazją na Ukrainę, kiedy tysiące uchodźców i migrantów zostały "importowane" na Białoruś, a następnie wypchnięte do Polski.	

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

Połączenie i rozdzielenie

Połączenie i rozdzielenie są podtypami określenia i odnoszą się do prezentowania aktorów społecznych jako grup. W przeciwieństwie do opisanych wyżej typów reprezentacji tutaj mamy do czynienia z grupami, którym nie jest nadawana jedna wspólna nazwa.

W przypadku **połączenia** (ang. *association*) aktorzy są więc wymieniani jako element większej grupy, którą coś łączy: „Dzisiaj niech Bóg nam będzie miłosierny – ataki na małżeństwo i rodzinę stają się z każdym dniem coraz silniejsze i coraz bardziej radykalne [...]” (Kamasa, 2013: 146). W analizie tego typu reprezentacji istotne jest nie tylko to, z jakimi innymi grupami dochodzi do połączenia, ale także to, co jest jego podstawą.

Przyjęliśmy, że w polszczyźnie tego typu połączenia charakteryzuje pojawienie się nazwy badanej grupy, spójnika „i” oraz kolejnego rzeczownika określającego inną grupę społeczną⁹, co uzyskamy, stosując zapytania:

⁹ Dla lepszego filtrowania wyników wyszukiwania przyjęliśmy tutaj również, że nazwy grup aktorów społecznych pojawiają się w rodzaju męskim i odnoszą do osób. W przypadku poszukiwania przykładów grup kobiecych należy zmodyfikować zaproponowane zapytanie.

- 1) [tag = "subst.*"] [tag!="prep.*|qub.*"]{0,3}[lemma = "i"] [lemma = "migrant"] within <s/>
- 2) [lemma = "migrant"] [tag!="prep.*|qub.*"]{0,3}[lemma = "i"] [tag = "subst.*"] within <s/>

Dzięki temu wyszukiwaniu uzyskaliśmy następujące przykłady (48, 8.9 pmt):

Rycina 13. Przykłady połączenia

1	☐		Niemcy też miały olbrzymie problemy z przyjęciem uchodźców i migrantów , mimo iż są lepiej zorganizowanym państwem i mają silne landy, które musiały sobie radzić z tym kryzysem.	
2	☐		I jeszcze jedno: na tym etapie nie możemy segregować przybyszów na uchodźców i migrantów zarobkowych nie tylko ze względów humanitarnych, lecz także z takich względów, że nie zbudowaliśmy wcześniej infrastruktury systemowej, która by nam sprawnie pomogła to zrobić.	
3	☐		Wtedy uchodźcy i migranci szturmowali wybrzeże Włoch, Turcji i Grecji.	
4	☐		Na koniec zapytam o pomoc Caritasu uchodźcom i migrantom w Polsce.	
5	☐		Putin był chyba zadowolony z rezultatów użycia uchodźców jako broni, ponieważ dokładnie ta sama strategia została zastosowana zaledwie miesiące i tygodnie przed inwazją na Ukrainę, kiedy tyśiące uchodźców i migrantów zostały "importowane" na Białoruś, a następnie wypchnięte do Polski.	

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

Rozdzielenie (ang. *dissociation*) jest z kolei takim sposobem reprezentacji, w którym grupa zostaje rozwiązana bądź podzielona na mniejsze części. Podawane przez autora teorii przykłady tej relacji odnoszą się do prostego rozłączenia wcześniej połączonej grupy. Jednak John Trent (2012) mówi o rozłączeniu w kontekście dystansowania się jednego aktora społecznego od innych. Takie podejście uznajemy za szczególnie istotne, a jego wyrazistym przykładem jest pochodzące z badanego korpusu stwierdzenie: „Nie mamy do czynienia z ekonomicznymi migrantami, tylko z autentycznymi uchodźcami”. Tego typu przypadki znajdziemy pośród wyników zapytania (69, 7.7 pmt):

```
((meet(meet 1:[lemma = "migrant"] 2:[tag="subst.*"] -8 8) [lemma="nie"]-5 5)
& 1.case=2. case &1.number=2.number within <s/>)
```

Pozwoliło to odnaleźć między innymi następujące przykłady:

- 1) „Nie przyjęła się też narzucana przez Łukaszenkę narracja, że to są uchodźcy z Afganistanu, a nie głównie nielegalni migranci o podłożu ekonomicznym”;
- 2) „I wydzwanianie do nauczycieli – dlaczego robią to dla żołnierzy, a nie dla migrantów”;
- 3) „Nawet niektórzy księża deklarują, że oni będą się modlić nie za migrantów, ale wyłącznie za polskie wojsko i o ochronę granic”.

Jego efektem jest natomiast również bardzo wiele zdań niezwiązanych z analizowanym typem reprezentacji¹⁰, a więc zawęża ono nasze pole poszukiwań, ale nadal wymaga szczegółowej analizy jakościowej.

¹⁰ Z tego powodu podajemy tutaj wybrane ręcznie przykłady, a nie zrzuty ekranu jak w przypadku pozostałych wyników.

Nominacja i kategoryzacja

Kolejnym podtypem określenia jest **nominacja** (ang. *nomination*), czyli taki typ reprezentacji, w którym uczestnicy praktyk społecznych określani są za pomocą indywidualnych i jednoznacznie powiązanych z nimi etykiet językowych: „*Shagufta*, 25-letnia redaktorka muzułmańskiego magazynu Q News [...]” (Kabgani, 2013: 75). Ten typ reprezentacji wskazuje między innymi, jacy aktorzy społeczni są dostatecznie ważni, by podawać ich dokładne dane. Zwracają na to uwagę między innymi Rahman Sahragard i G. Davatgarzadeh (2010), uznając częstą nominację (sławnych) kobiet w podręcznikach za wskaźnik inkluzywności tych tekstów.

Na poziomie językowym nominacja będzie reprezentowana przez użycie nazw własnych, takich jak imię i nazwisko, dla określenia poszczególnych uczestników praktyk społecznych. Niestety, Sketch Engine nie umożliwia przeszukiwania korpusów pod tym kątem. Pomocne natomiast może być tu narzędzie Anonymizer (Oleksy, Ropiak, Walkowiak, 2021), którego pierwotnym przeznaczeniem jest anonimizacja zebranych danych. Po przeprowadzeniu anonimizacji na analizowanych przez nas danych uzyskamy nową wersję korpusu, w której wszystkie nazwy własne osób zostaną zastąpione frazą [OSOBA]. W następnej kolejności już w Sketch Engine możemy wyszukać wszystkie zdania z tą frazą:

```
[word="."][word="OSOBA"][word="."]
```

Dla przykładowej próbki danych uzyskałyśmy następujące przykłady¹¹:

Rycina 14. Przykłady nominacji

[OSOBA] powinien przestać oszukiwać i wykorzystywać ludzi . Być może, gdy opublikowana zostanie nasza rozmowa, będzie właśnie trwał szturm granicy, bo przecież mówi się tym ludziom , że wystarczy przeciąć zaskieki, przebić się na drugą stronę i już się prawie jest w [MIEJSCE].	Łukaszenka powinien przestać oszukiwać i wykorzystywać ludzi . Być może, gdy opublikowana zostanie nasza rozmowa, będzie właśnie trwał szturm granicy, bo przecież mówi się tym ludziom , że wystarczy przeciąć zaskieki, przebić się na drugą stronę i już się prawie jest w Berlinie.
[OSOBA] [OSOBA] Coraz więcej funkcjonariuszy [MIEJSCE] służb ściąganych jest na pogranicze, nie tylko w rejonie największego obozowiska imigrantów w [MIEJSCE].	IZABELA KACPRZAK GRAŻYNA ZAWADKA Coraz więcej funkcjonariuszy białoruskich służb ściąganych jest na pogranicze, nie tylko w rejonie największego obozowiska imigrantów w Kuźnicy.
[OSOBA] [NAZWA WŁASNA] Jak podkreślił [OSOBA], operacja "[NAZWA WŁASNA]", bo taki kryptonim nosi akcja sprowadzania imigrantów na granice [MIEJSCE] z państwami [ORGANIZACJA], była opracowana już [CYFRY] lat temu.	Konrad Wysocki Albida.com/KonradWysocki Jak podkreślił Giczan, operacja "Śluz", bo taki kryptonim nosi akcja sprowadzania imigrantów na granice Białorusi z państwami UE, była opracowana już 10 lat temu.

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

Pozyskane przykłady demonstrują, że uzyskamy dzięki temu listę wszystkich zdań, w których wystąpiły nazwy własne osób. Wyłonienie tych, które odnoszą się do badanej przez nas grupy aktorów społecznych, pozostanie domeną analizy jakościowej.

Kategoryzacja (ang. *categorisation*) to z kolei taki typ dyskursywnej konstrukcji uczestników praktyk społecznych, w którym przedstawia się ich poprzez cechy lub funkcje wspólne dla nich i dla innych aktorów społecznych. Theo van Leeuwen zauważa, że taki typ reprezentacji tworzy ogólny obraz

¹¹ Przeszukiwanie i analizę takiego korpusu ułatwi stworzenie korpusu równoległego z nieanonimizowanym korpusem jako drugim.

grupy i może prowadzić do niwelowania indywidualnych różnic między jej członkami. Autor modelu reprezentacji aktorów społecznych proponuje dalszy podział kategoryzacji na podtypy: funkcjonalizację, identyfikację i ocenę.

Funkcjonalizacja, identyfikacja i ocena

Funkcjonalizacja (ang. *functionalisation*) wiąże z prezentowaniem aktorów społecznych z perspektywy ich działań, jak na przykład wykonywanego zawodu czy pełnionej roli społecznej: „Van Kerkhove, epidemiolog ze Stanów Zjednoczonych, pochwaliła chińską infrastrukturę zdrowia publicznego [...]” (Gong i in., 2023: 13). Istotne jest tu więc pytanie, kogo i ze względu na jakie działanie funkcjonalizuje się w badanym dyskursie.

Założyliśmy, że na poziomie językowym **funkcjonalizacja** będzie wiązać się z pojawieniem się wyrazów wskazujących wykonywany zawód bądź pełnioną rolę społeczną. Niestety, Sketch Engine nie umożliwia zgeneralizowanego wyszukiwania takich określeń, konieczne jest zatem posłużenie się jakąś ich listą. Z pomocą może przyjść tutaj lista kluczowych rzeczowników, na której wyszukamy takie nazwy pojawiające się w badanym materiale, bądź Słownosiec (Dziob, Piasecki, Rudnicka, 2019), w której pod hiperonimem „człowiek ze względu na swoje zajęcie” znajdziemy długą listę słów, których użycie będzie się wiązać z funkcjonalizacją. Dodatkowo przyjęliśmy także, że typowo nazwa taka będzie występować bezpośrednio po imieniu bądź nazwisku¹²:

```
1:[tag="subst.sg.*"][]{}0,1}[]{}lemma=","] 2:[lemma="nauczyciel|lekarz|murarz|fryzjer"]
& 1.case=2.case
```

W przypadku analizowanego przez nas materiału pozwoliło to uzyskać następujące wyniki (101, 11,27 pmt):

Rycina 15. Przykłady funkcjonalizacji

1	☐	<input type="info"/>	Aby oni sami opowiedzieli, co ich spotkało - mówi „ Arsalan Azzaddin , lekarz i wicedyrektor szpitala w Bielsku Podlaskim.	<input type="copy"/>
2	☐	<input type="info"/>	Udało się znaleźć dom dla matki z dziećmi Białotrzezi Izabela Kozakiewicz izabela.kozakiewicz@polskapress.pl W piątek wieczorem przyszła do nas wiadomość, że znaleźli się dobrzy ludzie, którzy udostępnią w Białobrzegach mieszkanie rodzinie z Ukrainy. - To matka z piątką małych dzieci, moi przyjaciele ze studiów - mówi „ Anatolij Romaniuk , nauczyciel mieszkający w Białobrzegach.	<input type="copy"/>
3	☐	<input type="info"/>	Członkowie klubu "GP" w Rypinie wspólnie ze społecznością Zespołu Szkół nr 2 w Rypinie porządkowali groby powstańców styczniowych, legionisty „ Józefa Piłsudskiego , nauczycieli z lat 20. ubiegłego wieku.	<input type="copy"/>
4	☐	<input type="info"/>	Członkowie klubu "GP" w Rypinie wspólnie ze społecznością Zespołu Szkół nr 2 w Rypinie porządkowali groby powstańców styczniowych, legionisty Józefa „ Piłsudskiego , nauczycieli z lat 20. ubiegłego wieku.	<input type="copy"/>

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

¹² Zawężenie wyników otrzymamy, jeśli skorzystamy z wcześniej zanonimizowanych plików. Wówczas wyszukiwanie będzie miało postać: [word="."][word="OSOBA"][]{}0,2}[]{}lemma="nauczyciel|lekarz|prawnik"].

Jak widać, przytoczone przykłady nie odnoszą się bezpośrednio do badanej przez nas grupy aktorów społecznych. Pozwalają natomiast częściowo odpowiedzieć na pytanie, kto jest funkcjonalizowany w badanym dyskursie.

Identyfikacja (ang. *identification*) jest z kolei rodzajem reprezentacji, w którym na pierwszy plan wysuwają się różne typy tożsamości uczestników praktyk społecznych. Theo van Leeuwen wyróżnia trzy podtypy identyfikacji:

- 1) ze względu na podstawowe kategorie używane w danym społeczeństwie (klasyfikacja – ang. *classification*): użycie tytułów Mr., Mrs. czy Miss, które nie tylko identyfikują aktorów społecznych ze względu na płeć, ale również wskazują stan cywilny kobiet (Salami, Ghajarieh, 2016);
- 2) ze względu na cechy fizyczne (identyfikacja fizyczna – ang. *physical identification*): „brodacze” (Krendel, McGlashan, Koller, 2022: 9);
- 3) ze względu na relacje (identyfikacja relacyjna – ang. *relational identification*): „To jest jego matka. Nazywa się Zahra” (Salami, Ghajarieh 2016: 75).

Przyjęliśmy, że na poziomie językowym dwa pierwsze podtypy **identyfikacji** odnajdziemy, przeglądając się przymiotnikom, za pomocą których opisywana jest badana przez nas grupa społeczna:

```
(1:[tag="adj.*" & lemma!="który|inny|każdy|ci|ten|wszyscy|niektóry|kolejny|jedy|żaden|taki"]  
[0,2] 2:[lemma="migrant" & tag="subst.*"] & 1.case=2.case & 1.number=2.number within <s/>)
```

Uzyskałyśmy następujące przykłady (573, 63,93 pmt):

Rycina 16. Przykłady identyfikacji

1	☐	<input type="info"/>	Ten artykuł w szczycie kryzysu migracyjnego w 2015 r. umożliwił uruchomienie mechanizmu relokacyjnego, w ramach którego pomiędzy kraje członkowskie miało zostać rozlokowanych 160 tys. migrantów .	<input type="copy"/>
2	☐	<input type="info"/>	Ale funkcjonariusze informowali też o próbie siłowego sforsowania granicy przez grupę ok. 100 agresywnych migrantów .	<input type="copy"/>
3	☐	<input type="info"/>	Także tych nieszczęsnych migrantów .	<input type="copy"/>
4	☐	<input type="info"/>	W krótkim czasie zostaje tłumaczem i łącznikiem między społecznością kurdyjskich migrantów a angielską rzeczywistością.	<input type="copy"/>
5	☐	<input type="info"/>	Nic odkrywczego - kontrolowaną falę nielegalnych migrantów jako narzędzie destabilizacji UE z powodzeniem stosował swego czasu prezydent Turcji Recep Tayyip Erdogan.	<input type="copy"/>

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

Dalsza analiza, prowadząca do podziału na poszczególne kategorie, a także do eliminacji nierелеwantnych przykładów, pozostaje domeną analizy jakościowej.

Dodatkowo wyszukiwanie **identyfikacji fizycznej** możemy wzbogacić o frazę:

```
[lemma="człowiek"] [lemma="z|o"] [0,1] 1:[tag="adj.*"] 2:[lemma="oko|włos|głowa|ręka|noga|twarz"  
& tag="subst.*"] & 1.case=2.case
```

Z kolei przypadki klasyfikacji ze względu na wiek pomoże odnaleźć:

```
[lemma="kobieta"][]{0,2}[tag="num.*"][lemma="rok" & tag="subst.pl.gen.*"]|1:[lemma="
..-letni" & tag="adj.*"][]{0,1}2:[lemma="kobieta" & tag="subst.*"] & 1.case=2.case
```

a tej ze względu na pochodzenie:

- 1) [lemma="migrant"][lemma="z"][tag="subst.*.gen.*"]
- 2) [lemma="migrant"][tag="pact.*"][lemma="z"][tag="subst.*.gen.*"]

W przypadku **identyfikacji relacyjnej** przyjęliśmy, że jej wskaźnikiem językowym będzie pojawienie się przed nazwą badanej grupy zaimka dzierżawczego bądź rzeczownika w celowniku po tej nazwie:

- 1) [tag="ppron3.*.*.*"][]{0,1}[lemma="matka"]
- 2) [lemma="matka"][tag="subst.*.gen.*"]

Tak sformułowane zapytanie pozwoliło uzyskać następujące przykłady¹³ (129, 14,39 pmt):

Rycina 17. Przykłady identyfikacji relacyjnej

1	☐		Kiedy czytam wiadomości o moim "dorastającym narodzie", faktycznie czuję się jak ich matka .	
2	☐		I tak: według Oko. press pochodzący z Maroka (gdzie notabene żadnej wojny nie ma) 46- letni Mustafa przedzierał się do Polski - rzekomo po to, aby szukać córki (jej matka , Polka, wyjechała od niego z 4-letnim dzieckiem kilkanaście lat temu.	
3	☐		Zaproponowałem, że podprowadzę ją i matkę pod kino, by mogła dołączyć do klasy.	
4	☐		Za nimi jest matka .	
5	☐		Trzeba zrozumieć, że ludzie, naród, też są winni, i mieć odwagę to powiedzieć, bo bez tego nie ma mowy o nowym początku' Jej matka była Ukrainką, ojciec – Białorusinem.	

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

Ostatnim podtypem klasyfikacji jest **ocena** (ang. *appraisement*), czyli używanie wobec uczestników praktyk społecznych etykiet, które odnoszą się do dobra, zła, tego, czy są oni przedmiotem miłości, czy nienawiści. Wśród przykładów oceny pojawiającej się manosferze Alexandra Krendel, Mark McGlashan i Veronika Koller (2022: 9) wymieniają: „bitch, bitches, slut, whore, whores, cuck, niceguy”¹⁴. Natomiast Amy Booth zauważa, iż w dyskursie białych ekstremistów reprezentacja innych grup łączy się z jednoznacznymi ocenami, na przykład: „Tylko żałośnie głupie libertyny, komuchy i chuje tego nie rozumieją” (Booth, 2023: 4).

Na poziomie językowym wskaźnikiem **oceny** będą nacechowane określenia używane w stosunku do badanej grupy. W Słownosieci (Dziob, Piasecki, Rudnicka, 2019) znajdziemy hiperonimy „człowiek, którego ocenia się negatywnie” oraz „człowiek, którego ocenia się pozytywnie”, dzięki którym możemy

13 W przypadku tego zapytania użyliśmy słowa „matka” zamiast słowa „migrant”, ponieważ dla tego ostatniego nie uzyskaliśmy żadnych wyników.

14 Ze względu na specyfikę i trudność tłumaczenia tego typu określeń z zachowaniem odpowiedniego ładunku emocjonalnego zdecydowaliśmy się zostawić je tutaj w oryginale.

uzyskać listę wszystkich tego typu wyrazów w polszczyźnie, a następnie użyć jej w wyszukiwaniu przykładów z wszystkimi terminami z listy. Rozwiązanie to jednak doprowadzi do uzyskania długiej listy przykładów, z których jedynie część będzie odnosić się do badanej przez nas grupy. Drugą możliwością jest wykorzystanie Thesaurusa i przeszukanie uzyskanej listy odpowiedników pod kątem nacechowanych określeń. I tak na przykład na takiej liście dla słowa „pedał” w korpusie referencyjnym plTenTen19 znajdziemy słowa „idiota” i „debil”. Na takiej liście znajdziemy jednak jedynie słowa o stosunkowo wysokich częstotliwościach, co jest znaczącym ograniczeniem tej metody. Poszukiwanie **ocen** w dużej mierze pozostanie zatem domeną analizy jakościowej.

Nadmierna reprezentacja

Z **nadmierną reprezentacją** (ang. *overdetermination*) mamy do czynienia w sytuacji, gdy aktorzy społeczni przedstawiani są jako uczestnicy więcej niż jednej praktyki społecznej naraz. Przykłady, które podaje w swojej książce Theo van Leeuwen, odnoszą się w większości do złożonych relacji pomiędzy poszczególnymi reprezentacjami w tekście, które przekraczają granicę zdania, a nawet akapitu. Odnajdywanie tego typu relacji musi pozostać domeną pogłębionej analizy jakościowej.

Na bardzo podstawowym i związanym z dużym uproszczeniem poziomie możemy przyjąć, że językowym wskaźnikiem **nadmiernej reprezentacji** będzie pojawienie się określenia analizowanej grupy społecznej jako podmiotu w zdaniach o co najmniej dwóch czasownikach. Tego typu przykłady odnajdziemy za pomocą następującego wyszukiwania (136, 15,16 pmt):

```
(1:[lemma="migrant" & tag="subst.*.nom.*"] []{0,10}2:[tag= "fin.*.ter.*|praet.*.ter.*|impt.*.ter.*"] []{1,10}3:[tag= "fin.*.ter.*|praet.*.ter.*|impt.*.ter.*"] within <s/> &1.number=2.number&2.number=3.number
```

Rycina 18. Przykłady nadmiernej reprezentacji

1	Na miejscu migranci spędzają dobę lub dwie w stołecznych hotelach, po czym są odwożeni do jednego z przygranicznych miasteczek.
2	Nanagraniach WOT, które zostały opublikowane w śró Białoruscy strażnicy goszczą migrantów Migranci , którzy znajdują się po białoruskiej stronie granicy z Polską, mają być według Wojsk Obrony Terytorialnej lokowani przez białoruskiej służby w budynkach straży granicznej.
3	Odwiedzili ich reporterzy "Guar-diana" - w ich relacji migranci śmieją się i żartują , ale wyglądają na zmęczonych, a wszyscy mają niedowagę.
4	Migranci gromadzą się na lotniku w Mińsku, gdzie czasami mają wybuchać między nimi bójki.
5	Powinniście wyglądać na bardzo zmęczonych i biednych - przekazał w załączonym tekście Zaryn, wskazując, że Białorusini wiedzą, że " migranci , eksponując dzieci i kobiety, stosują mechanizmy psychologiczne, wywierają dodatkową presję i zwiększają szansę na akceptację dla nielegalnej migracji".

Źródło: korpus OSOBY W DRODZE.

Natomiast również w przypadku tak uzyskanych wyników po stronie ich jakościowej analizy pozostanie określenie, czy mamy do czynienia z czasownikami wskazującymi jedną praktykę społeczną, czy więcej.

Podsumowanie

Opisany w tekście model reprezentacji aktorów społecznych dostarcza spójnych, wielowymiarowych i dobrze osadzonych w literaturze narzędzi teoretycznych do analizy reprezentacji aktorów społecznych w dyskursie. Liczne zaproponowane przez Theo van Leeuwena kategorie pozwalają spojrzeć na te reprezentacje na różne sposoby. Powszechność użycia MRAS w literaturze przedmiotu umożliwia z kolei porównania zarówno między językami, jak i między różnymi typami źródeł. Uznajemy to za istotne przesłanki przemawiające za przydatnością tego modelu.

Z kolei zaproponowane tutaj operacjonalizacje pochodzących z MRAS kategorii otwierają możliwość zastosowania go do analiz dużych zbiorów tekstów, takich jak choćby Polski Korpus Parlamentarny (Ogrodniczuk, 2018) czy duże zbiory tekstów prasowych. Zastosowanie dobrze zdefiniowanych kategorii analitycznych do dużych zbiorów tekstów pozwoli na odnajdywanie wzorców i regularności, w tym na przykład najbardziej typowych sposobów kategoryzacji czy identyfikacji wybranych aktorów społecznych. Ta typowość i powtarzalność mogą zostać uznane za istotne czynniki w dalszej refleksji nad społecznym znaczeniem tych reprezentacji.

Oparcie opisanych operacjonalizacji na wzorcach leksykalno-gramatycznych charakterystycznych dla polszczyzny zapewnia ich względną uniwersalność, zarówno w odniesieniu do badanej grupy, jak i typu badanych tekstów. Z perspektywy zastosowania przedstawionych zapytań nie będzie więc ważne, czy przyglądamy się reprezentacji ojca w polskim dyskursie parlamentarnym, czy wolontariuszy z konkretnego festiwalu na zamkniętej i przeznaczony dla nich grupie dyskusyjnej. W obu przypadkach uzyskamy podobne i porównywalne między sobą wyniki.

Ograniczenia interpretacyjne

Przy interpretacji uzyskanych za pomocą zaproponowanych metod wyników konieczna jest jednak pewna ostrożność. Pozwalają one bowiem uzyskać odpowiedź na pytanie o to, jakie mamy przykłady określonego typu reprezentacji, jeśli operacjonalizujemy ją w przyjęty sposób. Operacjonalizacje te zawierają słowo/słowa określające aktora społecznego oraz zapis językowego sposobu wyrażania badanej reprezentacji.

Po pierwsze więc, wyniki ograniczone są do tych reprezentacji, w których użyto wybranych przez nas słów. I tak na przykład, jeśli centrum naszych zapytań będzie słowo „migrant”, a przedmiotem badania reprezentacja Osób w drodze, pominiemy w analizie wszystkie inne reprezentacje tych Osób, a więc te za pomocą takich słów, jak „uchodźca”, „imigrant” czy „cudzoziemiec”, ale także te, w których odnoszono się do Osób za pomocą zaimków czy w ogóle bezosobowo.

Po drugie, pominiemy w analizie także te wszystkie przykłady, które wymykają się przyjętemu sposobowi operacjonalizacji językowej. Zwraca na to uwagę sam van Leeuwen, wskazując na brak

wzajemnej jednoznaczności, a więc symetrycznego dopasowania kategorii socjologicznych i językowych. Będzie to dotyczyło szczególnie bardziej złożonych i subtelnych sposobów reprezentowania aktorów społecznych, które odnajdujemy dzięki pogłębionej analizie jakościowej. I tak poszukując przykładów rozdzielania zaproponowanymi metodami, nie znajdziemy zdania: „Brać matki z dziećmi, a wydalac ojców czy starszych braci”, które zawiera wyraźne rozdzielanie i wydaje się istotne z punktu widzenia analizowanego dyskursu.

Zachowanie ostrożności w interpretacjach uzyskanych wyników jest szczególnie istotne w odniesieniu do relacji ilościowych między badanymi typami reprezentacji. Proponowane narzędzia nie pozwalają jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy w badanym zbiorze więcej jest pasywizacji, czy aktywizacji albo czy przeważa asymilacja, czy indywidualizacja.

Pozwalają one natomiast wskazać pewne tendencje, szczególnie jeśli obserwowane różnice są duże. Przede wszystkim umożliwiają one jednak obserwację wzorców i regularności w dużym zbiorze tekstów. Dzięki jakościowej analizie uzyskanych przykładów możemy więc wskazać, jakich grup dotyczy pojawiająca się w tekstach asymilacja, czy też w przypadku jakich działań mamy do czynienia z aktywizacją, a w przypadku jakich z pasywizacją. Dotychczasowe interpretacje opierające się na MRAS bazowały przede wszystkim na analizach jakościowych w niewielkich zbiorach tekstów. Proponowane w niniejszym artykule metody pozwolą badać również duże korpusy językowe, w tym także referencyjne, liczące na przykład 1,5 miliarda słów (Narodowy Korpus Języka Polskiego).

Proponowane metody z pewnością nie zastąpią analizy jakościowej. Mogą ją jednak wspierać i uzupełniać – po pierwsze, dostarczając fragmentów tekstów, które mogą być dalej analizowane jakościowo, po drugie, umożliwiając stawianie hipotez dotyczących powtarzających się reprezentacji, które mogą być następnie rozwijane i pogłębiane w analizie jakościowej mniejszych zbiorów tekstów o dużej wadze dla badanego tematu, po trzecie, sugerując tendencje ilościowe w odniesieniu do poczynionych na podstawie analizy jakościowej przypuszczeń. Mamy nadzieję, że zaproponowane przez nas narzędzia przyczynią się do łączenia podejścia ilościowego i jakościowego w wykorzystaniu opisanego przez Theo van Leeuwena modelu reprezentacji aktorów społecznych.

Bibliografia

Akinseye Tolulope (2024), *Social Actors' Representations in Newspaper Headlines on Domestic Violence against Men and Women in Sub-Saharan, Africa*, „Athens Journal of Mass Media and Communications”, vol. 10(4), s. 233–258, <https://www.athensjournals.gr/media/2024-10-4-3-Akinseye.pdf> (dostęp: 7.10.2025).

Akinseye Tolulope (2025), *A Corpus-Assisted Critical Discourse Analysis of Social Actors and Actions in Newspaper Reportage on Domestic Violence in Nigeria*, „Corpus-based Studies across Humanities”, vol. 3(2), s. 369–392, <https://doi.org/10.1515/csh-2025-0013>

Bednarek Monika (2020), *Invisible or high-risk: Computer-assisted discourse analysis of references to Aboriginal and Torres Strait Islander people(s) and issues in a newspaper corpus about diabetes*, „PLoS ONE”, vol. 15(6), e0234486, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0234486>

Booth Amy (2023), *Fractured in-group identity (re)negotiation in an online white nationalist forum*, „Applied Corpus Linguistics”, vol. 3(3), 100062, <https://doi.org/10.1016/j.acorp.2023.100062>

Caliendo Giuditta (2017), *Representing the Camorra as a Global Criminal Entity: A Multimodal Discourse Analysis*, „I-LanD Journal: Identity, Language and Diversity”, no. 1, s. 15–37, https://www.academia.edu/34618291/Balirano_G_Caliendo_G_Sambre_P_eds_2017_The_Discursive_Representation_of_Globalised_Organised_Crime_Crossing_Borders_of_Languages_and_Cultures (dostęp: 7.10.2025).

Dziob Agnieszka, Piasecki Maciej, Rudnicka Ewa (2019), *plWordNet 4.1 – a Linguistically Motivated, Corpus-based Bilingual Resource*, [w:] Piek Vossen, Christiane Fellbaum (red.), *Proceedings of the 10th Global Wordnet Conference*, Wrocław: Global Wordnet Association, s. 353–362, <https://doi.org/10.18653/v1/2019.gwc-1.45>

Gong Jiankun, Firdaus Amira, Aksar Iffat Ali, Alivi Mumtaz Aini, Xu Jinghong (2023), *Intertextuality and ideology: Social actor's representation in handling of COVID-19 from China daily*, „Journalism”, vol. 24, s. 2741–2761, <https://doi.org/10.1177/14648849231157243>

Jakubiček Miloš, Kilgarrieff Adam, McCarthy Diana, Rychlý Pavel (2010), *Fast syntactic searching in very large corpora for many languages*, [w:] Ryo Otaguro, Kiyoshi Ishikawa, Hiroshi Umemoto, Kei Yoshimoto, Yasunari Harada (red.), *Proceedings of the 24th Pacific Asia Conference on Language, Information and Computation*, Tokyo: Institute of Digital Enhancement of Cognitive Processing, Waseda University, s. 741–747, <https://aclanthology.org/Y10-1086.pdf> (dostęp: 7.10.2025).

Jaszczyk-Grzyb Magdalena, Szczepaniak-Kozak Anna, Adamczak-Krysztofowicz Sylwia (2023), *A corpus-assisted critical discourse analysis of hate speech in German and Polish social media posts*, „Moderna Språk”, vol. 117(1), s. 44–71, <https://doi.org/10.58221/mosp.v117i1.11518>

Kabgani Sajad (2013), *The Representation of Muslim Women in Non-Islamic Media: A Critical Discourse Analysis Study on Guardian*, „International Journal of Women's Research”, vol. 2(1), s. 57–78, https://www.researchgate.net/publication/239522538_The_Representation_of_Muslim_Women_in_Non-Islamic_Media_A_Critical_Discourse_Analysis_Study_on_Guardian (dostęp: 7.10.2025).

Kamasa Victoria (2013), *Rodzina w dyskursie polskiego Kościoła katolickiego. Badania korpusowe z perspektywy Krytycznej Analizy Dyskursu*, „Socjolingwistyka”, vol. 27, s. 139–152, <http://hdl.handle.net/10593/10319> (dostęp: 7.10.2025).

Kieraś Witold, Kobyliński Łukasz (2021), *Korpusomat – stan obecny i przyszłość projektu*, „Język Polski”, R. CI, z. 2, s. 49–58, <https://doi.org/10.31286/JP.101.2.4>

Kieraś Witold, Kobyliński Łukasz, Ogrodniczuk Maciej (2018), *Korpusomat – a Tool for Creating Searchable Morphosyntactically Tagged Corpora*, „Computational Methods in Science and Technology”, vol. 24(1), s. 21–27, <https://doi.org/10.12921/cmst.2018.0000005>

Kilgarrieff Adam, Baisa Vít, Bušta Jan, Jakubiček Miloš, Kovář Vojtěch, Michelfeit Jan, Rychlý Pavel, Suchomel Vít (2014), *The Sketch Engine: ten years on*, „Lexicography”, vol. 1, s. 7–36, <https://link.springer.com/article/10.1007/s40607-014-0009-9> (dostęp: 7.10.2025).

Kilgarrieff Adam, Rychlý Pavel, Smrž Pavel, Tugwell David (2004), *The Sketch Engine*, [w:] Geoffrey Williams, Sandra Vessier (red.), *Proceedings of the 11th EURALEX International Congress*, Lorient: Université de Bretagne-Sud, s. 105–116, http://www.sketchengine.co.uk/wp-content/uploads/The_Sketch_Engine_2004.pdf (dostęp: 7.10.2025).

Krendel Alexandra, McGlashan Mark, Koller Veronika (2022), *The representation of gendered social actors across five manosphere communities on Reddit*, „Corpora”, vol. 17(2), s. 291–321, <https://doi.org/10.3366/cor.2022.0257>

Leeuwen Theo van (2008), *Discourse and Practice. New Tools for Critical Discourse Analysis*, Oxford: Oxford University Press.

Leeuwen Theo van (2009), *Discourse as the Recontextualization of Social Practice: A Guide*, [w:] Ruth Wodak, Michael Meyer (red.), *Methods of critical discourse analysis*, London–Thousand Oaks: Sage, s. 161–179.

Mandes Sławomir, Karlińska Agnieszka (2024), *W stronę nowej metodologii analizy treści. Podobieństwa i różnice pomiędzy modelowaniem tematycznym i jakościową analizą treści*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XX, nr 4, s. 118–143, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.20.4.06>

Nguyen Minh Hieu, Clancy Brian (2025), *Representations of LGBT people in Vietnamese online newspapers: A corpus-assisted critical discourse study*, „Discourse & Society”, vol. 37(2), s. 1–12, <https://doi.org/10.1177/09579265251354856>

Ogrodniczuk Maciej (2018), *Polish Parliamentary Corpus*, CLARIN-PL digital repository, <http://hdl.handle.net/11321/467> (dostęp: 7.10.2025).

Oleksy Marcin, Ropiak Norbert, Walkowiak Tomasz (2021), *Automated anonymization of text documents in Polish*, „Procedia Computer Science”, vol. 192, s. 1323–1333, <https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.08.136>

Peled-Elhanan Nurit (2010), *Legitimation of massacres in Israeli school history books*, „Discourse & Society”, vol. 21(4), s. 377–404, <https://doi.org/10.1177/0957926510366195>

Plisiecki Hubert, Kwiatkowska Agnieszka (2024), *Discovering Representations of Democracy in Big Data: Purposive Semantic Sample Selection for Qualitative and Mixed-Methods Research*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XX, nr 4, s. 18–43, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.20.4.02>

Przepiórkowski Adam, Bańko Mirosław, Górski Rafał L., Lewandowska-Tomaszczyk Barbara, Łaziński Marek (2012), *Narodowy korpus języka polskiego*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, nr 47, s. 47–55, http://pracownicy.uwm.edu.pl/aleksander.kiklewicz/warianty_jezyka.pdf#page=47 (dostęp: 7.10.2025).

Reisigl Martin (2010), *Dyskryminacja w dyskursach*, „Tekst i dyskurs. Text und diskurs”, nr 3, s. 27–61, https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/tekst-i-dyskurs-text-und-diskurs/2010-tom-3/tekst_i_dyskurs_text_und_diskurs-r2010-t3-s27-61.pdf (dostęp: 7.10.2025).

Roohani Ali (2014), *Male and Female Social Actor Representation in Four Corners 4: A Critical Discourse Perspective*, „Iranian Journal of Research in English Language Teaching”, vol. 2(2), s. 24–35.

Sahragard Rahman, Davatgarzadeh G. (2010), *The Representation of Social Actors In Interchange Third Edition Series: A Critical Discourse Analysis*, „The Journal of Teaching Language Skills (JTLS)”, vol. 2(1), s. 67–89.

Salami Ali, Ghajarieh Amir (2016), *Culture and Gender Representation in Iranian School Textbooks*, „Sexuality & Culture”, vol. 20, s. 69–84, <https://doi.org/10.1007/s12119-015-9310-5>

Tessuto Girolamo (2017), *Woman Robbed and Punched on London Street: Linguistic and Discursive Representation of Offender and Victim Social Actors in Crime News Headlines*, „I-LanD Journal: Identity, Language and Diversity”, vol. 1, s. 103–125.

Tomczak-Boczko Justyna (2023), *If not a 'macho', then who did it? Social actors and the violence of Mexico*, „Discourse & Society”, vol. 34(4), s. 485–501, <https://doi.org/10.1177/09579265221137194>

Tomczak-Boczko Justyna (2025), *Maska macho. Językoznawcze poszukiwania współczesnych modeli męskości w Meksyku*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.

Tomczak-Boczko Justyna, Gołębiowska Klaudia, Górny Maciej (2023), *Who is a 'true refugee'? Polish political discourse in 2021–2022*, „Discourse Studies”, vol. 25(6), s. 799–822, <https://doi.org/10.1177/14614456231187488>

Trafas Zofia, Kamasa Victoria (2025), *Dwie granice, dwa światy? Wspierana korpusowo analiza dyskursywnych reprezentacji migrantów na granicy polsko-białoruskiej i polsko-ukraińskiej*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny”, nr 2(196), s. 81–104, <http://doi.org/10.4467/25444972SMPP.25.014.21828>

Trent John (2012), *The internationalization of tertiary education in Asia: Language, identity and conflict*, „Journal of Research in International Education”, vol. 11(1), s. 50–69, <https://doi.org/10.1177/1475240911434339>

Troszyński Marek (2024), *Badania dyskursu wspomagane korpusowo (CADS) jako wsparcie jakościowej analizy treści. Studium przypadku wykorzystania programu SketchEngine w badaniach dyskursu*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XX, nr 4, s. 44–67, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.20.4.03>

Winkler Ingo (2011), *The Representation of Social Actors in Corporate Codes of Ethics. How Code Language Positions Internal Actors*, „Journal of Business Ethics”, vol. 101, s. 653–665, <http://doi.org/10.1007/s10551-011-0762-8>

Zhang Jiayu, Sun Chengzhi, Hu Ying (2022), *Representing victims and victimizers: An analysis of #MeToo movement related reports*, „Women’s Studies International Forum”, vol. 90, 102553, <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2021.102553>

Zimnica-Kuzioła Emilia (2025), *Doświadczenie choroby Alzheimera jako topos w filmowym dyskursie ostatniej dekady*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XXI, nr 2, s. 45–65, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.21.2.03>

Cytowanie

Victoria Kamasa, Justyna Tomczak-Boczko (2026), *Model reprezentacji aktorów społecznych van Leeuwena. Podejście korpusowe*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XXII, nr 2, s. 6–31, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.22.2.01>

Van Leeuwen’s Social Actors Network: The Corpus Approach

Abstract: This article focuses on Theo van Leeuwen’s Social Actor Network model as a framework for analysing the representation of participants in social practices in discourse. It outlines the core assumptions of the model and systematically discusses its main analytical categories, illustrating each one with examples from previous research. The study then proposes a corpus-based operationalisation of these categories using the Corpus Query Language (CQL), which enables their identification in large-scale textual datasets. The proposed procedures are demonstrated with examples drawn from press corpora concerning the representation of People on the Move at the Polish-Belarusian and Polish-Ukrainian borders in 2021–2022. The article combines theoretical reflection with methodological innovation, showing how corpus-linguistic techniques can support the analysis of social actor representations in extensive collections of texts.

Keywords: critical discourse analysis, social actors’ representation, corpus-assisted discourse analysis

Suffering, Care, and the Boundaries of Life: Opinions of Care Home Employees on Euthanasia

Sylwia Kwaśniewska
Uniwersytet Śląski, Katowice, Poland

<https://doi.org/10.18778/1733-8069.22.2.02>

Keywords:

euthanasia, care work, ethics of care, emotional labour, care homes, old age, suffering, feminised professions

Abstract: The article presents the results of a qualitative study concerning opinions on euthanasia among women employed in care homes, where elderly residents predominate. The analysis aims to show how professional and personal experiences, as well as exposure to suffering, influence the formation of opinions about euthanasia. The article discusses the results of empirical research based on the theoretical frameworks of the ethics of care (Tronto) as well as emotional labour (Hochschild), also considering the issue of moral injury (Shay). The findings indicate that most respondents support the legalisation of euthanasia, justifying their stance through their knowledge of the dying process and their experience of accompanying others in suffering.

Sylwia Kwaśniewska

A sociologist and a doctoral researcher at the Doctoral School of the University of Silesia. She approaches sociology as a practice of making sense of social life in all its complexity; rather than committing to a narrow specialisation, she adopts a problem-driven, context-sensitive perspective, being attentive to what emerges in everyday experiences and relationships. Her work is situational and problem-oriented, i.e. guided by what proves empirically salient rather than by rigid subdisciplinary boundaries.

e-mail: sylwia.kwasniewska@us.edu.pl

Received: 9.12.2025. Verified: 15.02.2026. Accepted: 5.03.2026

© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: Not applicable. **Conflicts of interest:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of publication.

Introduction

Euthanasia evokes strong emotions in Poland and remains illegal under Article 150 § 1 of the Penal Code and Article 151, which prohibits assistance in suicide. Although the issue of death on request has been present in Western European debates for decades, it has not become the subject of broad and in-depth public discussion in Poland. Attempts to initiate such a debate have been sporadic and have not led to real change, either in law or in public opinion. Unlike the issue of abortion, euthanasia has never attracted wide public attention in Poland, nor has it inspired legislative initiatives by politicians.

In line with contemporary bioethics and the European Association for Palliative Care (EAPC), this article uses the term “euthanasia” to talk about a doctor intentionally ending a life of a person by administering drugs at that person’s voluntary and competent request. Following recent recommendations, the article refrains from the active/passive distinction. Practices previously labelled as “passive euthanasia” are discussed as withholding or withdrawing life-sustaining treatment (WD/WH), including the prevention of futile or disproportionate interventions. This distinction is analytically important, because WD/WH does not involve an intention to cause death; death results from the underlying illness (Materstvedt et al., 2003; Radbruch et al., 2016; Cholbi, 2017).

When the media address the topic, they usually do so in an alarmist tone, presenting euthanasia as a culturally ‘foreign’ phenomenon that threatens traditional values. In recent years, an attempt to break this silence has been made by Mateusz Pakuła (2021) in his book *Jak nie zabiłem swojego ojca i jak bardzo tego żałuję* (En. *How I Did Not Kill My Father and How Much I Regret It*), which describes the author’s experience of accompanying his father through death from pancreatic cancer. Despite the numerous awards that the publication received, it did not lead to a broader public debate on the legalisation of assisted suicide.

Despite the importance of the issue in an ageing society, academic research on euthanasia in Poland remains limited and focuses mainly on legal aspects. Only in recent years have sociological and health science studies begun to analyse attitudes towards euthanasia. In 2023, the results of a study examining nurses’ views on euthanasia were published. The analysis showed that 46.58% ($N = 68$) of nurses who completed the survey (Stępkowska, Reniec, 2023) supported the legalisation of euthanasia. In 2021, the Public Opinion Research Centre (CBOS) published a report entitled *The Attitudes of Poles Towards Selected Morally Controversial Phenomena and Behaviours* (CBOS, 2021), which also addressed the issue of euthanasia. The respondents were also asked about shortening the lives of terminally ill patients at their request and the study indicated that tolerance towards euthanasia had increased compared with 2013. In the 2013 survey, the respondents had been additionally asked to define euthanasia in their own words, and as the authors noted, “the most common definition given was ‘death at the patient’s request’” (CBOS, 2013).

This article aims to deepen the understanding of attitudes towards euthanasia through an analysis of the statements of women employed in care homes accommodating mainly elderly people. The voices

of these employees are particularly significant, as they accompany their residents in suffering on a daily basis, observe the dying process, and confront its emotional consequences. This experience remains largely invisible to the broader society, yet it constitutes an important source of knowledge about how the boundaries between life, suffering, and dignity are understood (Tronto, 1993; 2013; Hochschild, 2009).

Against this background, the article addresses a certain gap in the literature. The existing research on attitudes towards euthanasia in Poland has focused mainly on nurses and the general public, while the perspectives of long-term care workers remain almost absent from academic debate (Lachowski, Lachowska, Florek-Łuszczki, 2024).

The aim of the article is not only to describe the respondents' opinions, but to reconstruct the moral logic that underlies their support for, ambivalence about, or opposition to euthanasia, and to situate this logic within broader debates on the ethics of care, moral distress, and end-of-life decision-making.

The ethics of care, the concepts of emotional labour, moral distress, and moral injury, as well as the literature on end-of-life decision-making both provide an analytical lens through which to examine how care home employees formulate their views on euthanasia. These frameworks make it possible to see their accounts not merely as individual opinions, but as situated moral reflections emerging from the relational, institutional, and emotional conditions of feminised care work.

Theoretical framework

The analysis of attitudes towards euthanasia among employees of care homes was situated within the theoretical framework of the ethics of care and the theory of emotional labour. The discussion primarily draws on the concept developed by Joan Tronto (1993; 2013), who highlights the relational dimension of care as a moral and social practice. In the author's approach, care is not limited to the performance of nursing activities but also encompasses attentiveness, empathy, and responsibility for another person in their vulnerability.

Care work, performed predominantly by women, involves constant exposure to suffering, dying, and death. As Arlie Hochschild (2009) observes, it represents a form of 'emotional labour' that requires the regulation and management of emotions in order to maintain caring relationships. In this context, discussions about euthanasia are not only moral reflections but also expressions of the emotional costs borne by care home employees.

The concept of moral distress (Jameton, 1984) is also significant for this analysis. It describes the tension experienced by individuals who know which actions would be ethically appropriate, but are unable to take them due to institutional constraints. Employees of care homes, who witness the suffering of their residents yet lack influence over decisions concerning the termination of futile therapy, frequently experience this kind of moral conflict (Pauly, Varcoe, Storch, 2012).

Another relevant point of reference is Jonathan Shay's concept of moral injury, originally developed to describe soldiers' experiences but increasingly applied to professions characterised by high emotional demands (Shay, 1994; 2014). The experience of helplessness in the face of suffering, the inability to alleviate pain, and the awareness of its inevitability may lead to long-term psychological strain (Pereira, Linzer, Berry, 2023). These analytical categories make it possible to understand more fully how care institution employees formulate their opinions on euthanasia – not only as a legal issue but also as an everyday ethical dilemma.

International research on attitudes towards euthanasia has grown substantially over the last two decades. Studies among nurses and other health professionals show that support for assisted dying is strongly shaped by exposure to patients' suffering, professional role, religious beliefs, and national legal frameworks (Dierckx de Casterlé et al., 2006; Holt, 2008; Bellon et al., 2022; Hol et al., 2022). In qualitative studies of palliative and hospice nurses, the respondents often describe euthanasia or assisted dying as one of several possible responses to extreme suffering and as closely intertwined with their understanding of a "good death" (Dierckx de Casterlé et al., 2006; Kellehear, 2007). At the same time, professional organisations and bioethics debates emphasise the need to distinguish between high-quality palliative care, withholding or withdrawing futile treatment, deep sedation, and active euthanasia (Oberle, Hughes, 2001; Pauly, Varcoe, Storch, 2012).

In Europe and beyond, debates on euthanasia and assisted dying have intensified, with several countries revising their legislation or considering legalisation (Cohen et al., 2006; 2013; Bartolomé-Peral, Coromina, 2020). Comparative studies based on large-scale surveys show clear cross-national differences in the acceptance of euthanasia and assisted dying, but also a general trend towards greater acceptance, particularly among younger and less religious respondents and those with higher levels of education (Cohen et al., 2006; 2013; Stolz et al., 2015; Bartolomé-Peral, Coromina, 2020). These analyses underline the importance of the broader cultural, religious, and institutional context in shaping attitudes towards euthanasia.

Thus, the analytical categories outlined above provide a framework for understanding how employees of care institutions articulate their views on euthanasia.

Methodology

The qualitative research presented in this article is based on twenty in-depth interviews conducted with women employed in care homes, where the majority of residents are elderly people. The women who took part in the study work in institutions located in various regions of Poland. The inclusion criterion was employment in a care facility in a position requiring interaction with its residents. The participants work as medical carers, orderlies, social employees, or psychologists. Each respondent knows the residents personally and interacts with them directly as part of her professional duties.

How do women employed in care homes for the elderly in Poland formulate their views on euthanasia?

How do women working in care homes shape their stance on euthanasia in relation to their professional experiences?

How do their experiences define the limits of when euthanasia is permissible?

The study was based on purposive sampling. Most of the respondents volunteered to participate after reading an announcement published on social media platforms owned by Meta. Additional recruitment methods included the snowball technique and direct contact with care institutions, which were asked to share information about the project with their staff. In total, twenty women agreed to participate in the in-depth interviews.

Only women were invited to take part in the study, which is to reflect their significant numerical dominance within care home staff. Employment in such institutions remains highly feminised both in Poland and across Europe, which is a phenomenon linked to the social attribution of caregiving and nurturing roles to women (Tronto, 1993; 2013; Simonazzi, 2009; Kubisa, 2014).

Employees of care homes encounter individuals at the end of life on a daily basis, often accompanying them during their final moments. Some also perform post-mortem care as part of their duties as medical carers. Given these professional experiences, the opinions of care home employees on euthanasia represent an important and underrepresented voice that deserves to be heard more widely.

Table 1 presents the sociodemographic characteristics of the respondents and their opinions on euthanasia.

Table 1. Sociodemographic data of the respondents

No.	Codename	Age	The length of service in a care home	Education	Province	Attitude towards euthanasia
1	2	3	4	5	6	7
1	W1	40	5	Higher	Silesian	Positive
2	W2	52	30	Secondary	Lodz Voivodeship	Positive
3	W3	42	18	Higher	Silesian	Positive with reservations
4	W4	43	12	Higher	Silesian	Positive
5	W5	44	9	Higher	Lesser Poland	Positive
6	W6	55	1	Secondary	Silesian	Positive
7	W7	55	33	Secondary	Silesian	Positive
8	W8	54	7	Higher	Silesian	Negative
9	W9	23	0.5	Secondary	Opole Voivodeship	Positive with reservations

1	2	3	4	5	6	7
10	W10	33	8	Secondary	Podlaskie	Ambivalent
11	W11	49	18	Higher	West Pomeranian	Negative
12	W12	31	4	Secondary	Greater Poland	Positive
13	W13	52	9	Vocational	West Pomeranian	Positive
14	W14	63	19	Secondary	Świętokrzyskie	Positive; supports WD/WH
15	W15	44	5	Higher	Świętokrzyskie	Negative
16	W16	36	1.5	Secondary	Świętokrzyskie	Positive in specific cases
17	W17	41	13	Higher	Silesian	Positive
18	W18	43	22	Secondary	Świętokrzyskie	Ambivalent
19	W19	56	5	Secondary	Silesian	Positive
20	W20	64	5	Secondary	Silesian	Ambivalent

Source: Author's own study.

Research results

The analysis of the interviews indicates that fifteen out of the twenty surveyed women supported the legalisation of euthanasia, three were opposed, and two expressed ambivalent views. The respondents' attitudes are deeply rooted in their professional, emotional, and biographical experiences. Given the chosen research method – the unstructured interview – the participants developed the theme of euthanasia at their own initiative and according to their individual needs. Some provided extensive justifications for their opinions, linking them to the trajectories of their own lives.

The most frequently recurring themes included the observation of elderly people's suffering and the accompanying sense of helplessness in being unable to alleviate it. The respondents' statements reveal an association between euthanasia and the preservation of dignity at the end of life. Several participants also related this issue to their own futures. When asked 'What do you think about euthanasia?', one respondent replied:

That it should exist [euthanasia – author's note]. Because I myself would not want to suffer, to lie for weeks... Weeks, sometimes months, in bed, just fading away. I would like to have the possibility to decide to end my life. Maybe I said it like that now, but it is well thought through. I had thought about it before. When you look at people who suffer – really suffer – you cannot bear to watch. If I had the opportunity, I would put those people to sleep. (W7)

This statement expresses not only care and compassion for residents, but also anxiety about the respondent's own future. Daily exposure to the suffering of elderly people represents a heavy emotional burden (Hochschild, 2009), making the experience of late old age vividly tangible. In a society where the final stage of life is rarely discussed and most people do not care for seniors, work in a care home

becomes an exceptional experience, revealing states that are collectively considered as taboo. In this context, euthanasia appears as a form of control over the inevitability of death, as well as a way of preserving one's agency.

The wish to be able to choose euthanasia at a personally appropriate moment was echoed by other respondents. Their statements clearly show that the issue extends beyond their residents; the right to decide when to end one's life was also discussed at the personal level, i.e. as something relevant to their own future.

For myself, I would like to be able to make that decision while I am still conscious. (W9)

The respondents' views on euthanasia were shaped by both professional and private experiences. Direct contact with suffering – whether at work or among close relatives – reinforced in some the belief that assisted dying should be permitted.

My father was 42 when he died of bone cancer. When he was still conscious and before he was given such high doses of morphine, you know what he said to my mother? 'If you love me, kill me'. Because he was aware. People who have cancer, who know there is no cure, are aware of what it means. You can endure only up to a point. Some people tolerate pain better than others. But at that moment, he had the right – he should have had the right – to say 'enough'. (W6)

All respondents who supported euthanasia mentioned the suffering of dying individuals as a decisive factor in their stance. Although euthanasia is illegal in Poland, they believed that the decision to end one's life in the case of serious illness should belong to the suffering person and that it constitutes a human right. The interviews reveal a tension between state law and human rights understood through the prism of empathy and individual freedom (Jameton, 1984; Tronto, 2013).

I, who see people's suffering, really know... you know what I think? If nothing can be done anymore, if this person has truly been struggling for years, tied to the bed – unable to eat properly, comb their hair the way they want, get dressed, or speak – then euthanasia, I think, would not be a bad thing here. (W17)

Several respondents criticised the routine use of life-prolonging interventions in situations they perceived as clearly end-of-life (e.g. resuscitation attempts, tube feeding, transfusions). In their narratives, the preferred solution was the possibility of withholding or withdrawing life-sustaining treatment (WD/WH) and of avoiding futile or disproportionate therapy, rather than an active/passive framing of euthanasia. Conceptually, WD/WH is distinct from euthanasia because it does not involve an intention to cause death; it involves refraining from non-beneficial interventions while allowing death to occur from the underlying illness (Materstvedt et al., 2003; Radbruch et al., 2016; Cholbi, 2017).

I am absolutely in favour. If a person suffers greatly – for example, Ms Basia¹ in the current care home – I believe she dreams of saying goodbye to life. I was thinking about this recently. In hospital, where now very old people are constantly admitted – some over 90 – a grandmother was admitted, at the very end of her life. And what did the procedural hospital do for her? A nasal feeding tube, because she could no longer eat on her own. Blood transfusions, because her parameters were poor – keeping her alive by force. And she had bedsores in her bottom and everywhere, ‘blooming’ as I say. At that moment, jokingly, I said to the doctor who ordered those procedures: if I ever end up here like that, in such a condition, please – no tube, no transfusion, just 50 units of insulin under the tongue. (W2)

Some respondents worked in both care homes and hospitals. This dual experience often reinforced their position on euthanasia. The following respondent shared the view that burdensome life-prolonging therapies deprive people of the right to die with dignity:

I have said it openly – I told my children that if something happens, please let me go with dignity. Because I will no longer help you in any way; I will be the one suffering, and you will have to watch it. Why? It happens so often. I had a patient who had terrible bedsores – on her heels, her hips – and after a hip operation, you could see the prosthetic joint. Should it be like that? Is that a dignified death? (W14)

Continuing, the same respondent referred to medical interventions, emphasising that the existing medical and institutional procedures prolong life at the expense of its quality. In analytical terms, this account is best understood as support for withholding or withdrawing futile or disproportionate treatment (WD/WH), rather than as support for euthanasia.

It is a very individual matter. In such cases, it is clear that the person would have died long ago without medicine – much earlier. But now, with all the drips and interventions, life is artificially sustained. We do not let that person go. We do not allow them to die. (W14)

Several respondents stated that their views on euthanasia had been shaped by their professional experience. Daily encounters with illness, death, and the loss of autonomy were key sources of ethical reflection. Such work experiences can also lead to chronic psychological strain similar to what is defined as moral injury, i.e. a sense of being forced to witness suffering without being able to intervene (Shay, 1994).

Many people, I tell you, often say they would like to die already, that they don’t want to suffer anymore, that if they had known earlier or had the strength, they would have ended their life themselves. I have heard many such stories from residents. (W12)

1 The names have been changed to ensure the anonymity of the interview participants.

These statements show that working in a care home entails constant confrontation with the extreme conditions of human life – experiences that most members of society encounter only indirectly. In this sense, care home employees possess a specific, practical knowledge of suffering and death – knowledge unavailable to those not engaged in care work (Hochschild, 2009). Perhaps for this reason, even those with doubts often referred to the right to choose, recognising the inevitability of death while rejecting the necessity of meaningless suffering. In such cases, the legalisation of euthanasia appeared as an expression of respect and, paradoxically, as an extension of care itself.

In some cases, I think yes. But not in all. It should be very carefully verified. We have two men who have been lying completely motionless for two years, unable to move a finger, unable even to close their mouths. In such cases, I believe euthanasia should be legal, because all they do is suffer. (W9)

I think I also have doubts... From my point of view, when I see people who truly suffer, then yes – absolutely. But then: where is the boundary that we can decide whether to end someone's life? And then I'm arguing with myself... Sometimes I try to be very gentle so that what I have to do around that person hurts as little as possible. So on the one hand, yes, I'm in favour. But on the other, I have... I don't know... doubts. (W18)

The multidimensional nature of the respondents' attitudes is also reflected in ambivalent statements, where women struggle to reconcile compassion with religious beliefs:

I am a believer, and I would be lying if I said otherwise. There is so much suffering, so much pain, that it should be allowed. Similar to abortion, there may be situations where such a decision should be permitted. Because that suffering is terrible – for the person and for the family. And I know I might be offending God right now, but I cannot lie. (W13)

One respondent who opposed euthanasia also referred to the issue of suffering, seeking a compromise between compassion and her moral convictions:

I think it should not exist at all. But sometimes that suffering should be shortened a little – that's just my reflection. (W15)

Discussion

The findings of this study indicate that care home employees, working primarily with elderly residents, have formed their opinions on euthanasia through professional experience. Their perspectives are not based solely on ideological or religious beliefs; rather, it is their daily contact with suffering individuals that has become the source of reflection on the boundaries of care and human dignity.

Care home employees perform not only physical but also emotional labour, which requires them to maintain empathy under systemic constraints. In this sense, their attitudes towards euthanasia constitute a form of moral reflection grounded in practice rather than an abstract contemplation of life and death.

The respondents' statements also reveal the relevance of moral distress (Jameton, 1984), i.e. a sense of inner conflict resulting from the obligation to act according to procedures which, in their view, prolong suffering. As research among nurses has shown, such experiences can lead to compassion fatigue, professional burnout, and a loss of meaning in one's work (Arends et al., 2022; MacTavish, Dupuis, 2025).

Importantly, the interviews reveal a terminological slippage: some respondents used the term "euthanasia" when describing the withholding/withdrawing of life-sustaining treatment and the avoidance of futile therapy. Given the persuasive and normative weight of end-of-life terminology, this article analytically distinguishes euthanasia from WD/WH and interprets the respondents' accounts accordingly.

In the context of the ethics of care (Tronto, 1993; 2013), it can be observed that the respondents' attitudes reflect a need to integrate care with autonomy, which is a model of care that combines empathy with respect for the patient's decisions. Although the care home employees do not explicitly refer to ethical theories, their statements articulate an understanding of care close to a relational model of morality: care does not only mean sustaining life but also recognising the right to pass away.

The study further suggests that religion is not a factor that unequivocally determines attitudes towards euthanasia. However, since this theme appeared distinctly in only one statement, it requires further examination and deeper analysis in future research. It may be hypothesised that attachment to value systems characteristic of a given faith is subject to reinterpretation when individuals experience suffering themselves or are exposed to the pain of others (Kellehear, 2007).

From the perspective of care home employees, the findings demonstrate that the discussion on euthanasia in Poland cannot be limited to legal or moral dimensions alone but must take into account the realities of care work. It is within these institutions that the consequences of population ageing, the underfunding of the social care sector, and the lack of systemic emotional support for staff are most visible. The respondents' statements bear witness not only to their views but also to their daily confrontation with helplessness in the face of suffering – a situation in which neither law nor ethics provides clear answers.

The study thus extends Polish debates on euthanasia – which have so far focused mainly on medical professionals and the general public – by foregrounding the situated moral reasoning of long-term care workers (CBOS, 2013; 2021; Stępkowska, Reniec, 2023). In doing so, it empirically links the ethics of care (Tronto, 1993; 2013), emotional labour (Hochschild, 2009), and moral distress (Jameton, 1984; Pauly, Varcoe, Storch, 2012) with concrete institutional contexts, showing how macro-level regulations are interpreted and sometimes contested in everyday practice.

Conclusion

Euthanasia remains a marginal and moral taboo subject in Poland, even though population ageing and the growing number of chronically ill individuals both prompt broader reflection on death. This article has sought to show how care home employees (women) who rarely take part in public debate formulate their views on euthanasia on the basis of everyday exposure to suffering and institutional constraints.

The value of experiential knowledge for care home staff

The respondents' accounts point to the need for organisational and ethical support for care home staff who routinely accompany residents in prolonged dying processes. Their experiential knowledge highlights how institutional procedures (including those towards life-prolonging interventions) can generate moral distress and emotional strain. Creating spaces for ethical reflection, supervision, and training on end-of-life decision-making – including how to recognise and avoid futile or disproportionate treatment – may help staff navigate these tensions (Pereira, Linzer, Berry, 2023; MacTavish, Dupuis, 2025).

The value of experiential knowledge for euthanasia discussion

For the broader euthanasia discussion, the data shows that support, ambivalence, or opposition is often articulated through a close observation of suffering and through frustrations with invasive, non-beneficial interventions. The findings therefore underline the importance of conceptual clarity in public and policy debates: euthanasia (ending a life on request) should not be conflated with withholding/withdrawing life-sustaining treatment (WD/WH), palliative sedation, or the prevention of futile therapy (PTAiIT, TIP, 2025). Including the perspectives of long-term care workers can enrich debates that in Poland have so far focused mainly on legal analysis, physicians, and the general public.

By foregrounding these tensions, the article contributes to both international and Polish discussions on euthanasia and assisted dying by introducing the underrepresented perspective of long-term care workers. Future research could examine how moral distress, institutional constraints, and the taboo status of euthanasia shape not only private opinions but also the willingness to speak publicly.

References

Arends Susanne A.M., Steenbergen Milou, Thodé Maureen, Francke Anneke L., Jongerden Irene P. (2022), *Moral distress among nurses involved in life-prolonging treatments in patients with a short life expectancy: A qualitative interview study*, "Patient Education and Counseling", vol. 105(7), pp. 2531–2536, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0738399122000416?via%3Dihub> (accessed: 25.03.2026).

Bartolomé-Peral Edurne, Coromina Lluís (2020), *Attitudes towards Life and Death in Europe: A Comparative Analysis*, "Czech Sociological Review", vol. 56(6), pp. 835–862, https://sreview.soc.cas.cz/artkey/csr-202006-0005_attitudes-towards-life-and-death-in-europe-a-comparative-analysis.php (accessed: 25.03.2026).

Bellon Filip, Mateos José Tomás, Pastells-Peiró Roland, Espigares-Tribó Gemma, Gea-Sánchez Montserrat, Rubinat-Arnaldo Esther (2022), *The role of nurses in euthanasia: A scoping review*, "International Journal of Nursing Studies", vol. 134, 104286, <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2022.104286>

CBOS (2013), *Zaniechanie uporczywej terapii a eutanazja*, Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_003_13.PDF (accessed: 24.10.2025).

CBOS (2021), *Stosunek Polaków do wybranych zjawisk i zachowań kontrowersyjnych moralnie*, Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_165_21.PDF (accessed: 24.10.2025).

Cholbi Michael J. (ed.) (2017), *Euthanasia and Assisted Suicide*, Santa Barbara–Denver: Praeger.

Cohen Joachim, Marcoux Isabelle, Bilsen Johan, Deboosere Patrick, Wal Gerrit van der, Deliens Luc (2006), *European public acceptance of euthanasia: Socio-demographic and cultural factors associated with the acceptance of euthanasia in 33 European countries*, "Social Science & Medicine", vol. 63(3), pp. 743–756, <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2006.01.026>

Cohen Joachim, Van Landeghem Paul, Carpentier Nico, Deliens Luc (2013), *Different trends in euthanasia acceptance across Europe. A study of 13 western and 10 central and eastern European countries*, "European Journal of Public Health", vol. 23(3), pp. 378–380, <https://doi.org/10.1093/eurpub/cks186>

Dierckx de Casterlé Bernadette, Verpoort C., De Bal N., Gastmans Chris (2006), *Nurses' views on their involvement in euthanasia: a qualitative study in Flanders (Belgium)*, "Journal of Medical Ethics", vol. 32(4), pp. 187–192, <https://doi.org/10.1136/jme.2005.011783>

Hochschild Arlie Russell (2009), *Zarządzanie emocjami. Komercjalizacja ludzkich uczuć*, translated Jacek Konieczny, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Hol Hege, Vatne Solfrid, Orøy Aud, Rokstad Anne Marie Mork, Opdal Øivind (2022), *Norwegian Nurses' Attitudes Toward Assisted Dying: A Cross-Sectional Study*, "Nursing: Research and Reviews", vol. 12, pp. 101–109, <https://doi.org/10.2147/NRR.S363670>

Holt Janet (2008), *Nurses' attitudes to euthanasia: the influence of empirical studies and methodological concerns on nursing practice*, "Nursing Philosophy", vol. 9(4), pp. 257–272, <https://doi.org/10.1111/j.1466-769X.2008.00373.x>

Jameton Andrew (1984), *Nursing Practice: The Ethical Issues*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Kellehear Allan (2007), *A Social History of Dying*, Cambridge: Cambridge University Press.

Kubisa Julia (2014), *Bunt białych czepków. Analiza działalności związkowej pielęgniarek i położnych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Lachowski Stanisław, Lachowska Bogusława, Florek-Łuszczki Magdalena (2024), *Acceptance of euthanasia by students of selected study disciplines at universities in Lublin, Poland*, "BMC Medical Ethics", vol. 25, 83, <https://doi.org/10.1186/s12910-024-01071-7>

MacTavish Erica, Dupuis Kate (2025), *Interventions for Addressing Moral Distress and Moral Injury in Long-Term Care Staff: A Scoping Review*, "Journal of Long-Term Care", pp. 81–96, <https://doi.org/10.31389/jltc.278>

Materstvedt Lars Johan, Clark David, Ellershaw John, Førde Reidun, Boeck Gravgaard Anne-Marie, Müller-Busch H. Christof, Porta i Sales Josep, Rapin Charles-Henri (2003), *Euthanasia and physician-assisted suicide: a view from an EAPC ethics task force*, "Palliative Medicine", vol. 17(2), pp. 97–101.

Oberle Kathleen, Hughes Dorothy (2001), *Doctors' and nurses' perceptions of ethical problems in end-of-life decisions*, "Journal of Advanced Nursing", vol. 33(6), pp. 707–715.

Pakuła Mateusz (2021), *Jak nie zabiłem swojego ojca i jak bardzo tego żałuję*, Warszawa: Nisza.

Pauly Bernadette M., Varcoe Colleen, Storch Jan (2012), *Framing the issues: moral distress in health care*, "HEC Forum", vol. 24(1), pp. 1–11.

Penal Code, Article 150 [Zabójstwo eutanatyczne], <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683/art-150> (accessed: 24.10.2025).

Penal Code, Article 151 [Doprowadzenie do samobójstwa], <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683/art-151> (accessed: 24.10.2025).

Pereira Anne G., Linzer Mark, Berry Leonard L. (2023), *Mitigating Moral Injury for Palliative Care Clinicians*, "Palliative Medicine Reports", vol. 4(1), pp. 24–27, <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1089/pmr.2022.0062> (accessed: 25.03.2026).

PTAiIT, TIP (2025), Stanowisko Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Anestezjologii i Intensywnej Terapii (PTAiIT) oraz Zarządu Głównego Towarzystwa Internistów Polskich (TIP) dotyczące zapobiegania terapii daremnej, <https://www.anestezjologia.org.pl/sites/scm/files/2025-02/Stnowisko%20PTAiIT%20i%20TIP.pdf> (accessed: 1.03.2026).

Radbruch Lukas, Leget Carlo, Bahr Patrick, Müller-Busch Christof, Ellershaw John, Conno Franco de, Vanden Berghe Paul (2016), *Euthanasia and physician-assisted suicide: A white paper from the European Association for Palliative Care*, "Palliative Medicine", vol. 30(2), pp. 104–116, <https://doi.org/10.1177/0269216315616524>

Shay Jonathan (1994), *Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character*, New York: Atheneum.

Shay Jonathan (2014), *Moral injury*, "Psychoanalytic Psychology", vol. 31(2), pp. 182–191.

Simonazzi Annamaria (2009), *Care Regimes and National Employment Models*, "Cambridge Journal of Economics", vol. 33(2), pp. 211–232.

Stępkowska Justyna, Reniec Maciej (2023), *Pielęgniarki w Polsce wobec eutanazji*, "Studia Elckie", vol. 25(3), pp. 359–380.

Stolz Erwin, Burkert Nathalie, Großschädl Franziska, Rásky Éva, Stronegger Willibald J., Freidl Wolfgang (2015), *Determinants of Public Attitudes towards Euthanasia in Adults and Physician-Assisted Death in Neonates in Austria: A National Survey*, "PLOS ONE", vol. 10(4), e0124320, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0124320>

Tronto Joan C. (1993), *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*, New York: Routledge.

Tronto Joan C. (2013), *Caring Democracy: Markets, Equality, and Justice*, New York: New York University Press.

Cytowanie

Sylvia Kwaśniewska (2026), *Suffering, Care, and the Boundaries of Life: Opinions of Care Home Employees on Euthanasia*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XXII, nr 2, s. 32–45, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.22.2.02>

Cierpienie, opieka i granice życia: opinie pracowników domów opieki na temat eutanazji

Streszczenie: Artykuł przedstawia wyniki badań jakościowych dotyczące opinii na temat eutanazji wśród kobiet zatrudnionych w domach opieki, w których przeważają osoby starsze. Celem analizy jest pokazanie, jak doświadczenia zawodowe i osobiste, a także ekspozycja na cierpienie wpływają na kształtowanie się opinii na temat eutanazji. W artykule omówiono wyniki badań empirycznych opartych na teoretycznych ramach etyki opieki (Tronto) oraz pracy emocjonalnej (Hochschild), a także rozważano kwestię krzywdy moralnej (Shay). Wyniki wskazują, że większość respondentek popiera legalizację eutanazji, uzasadniając swoje stanowisko wiedzą na temat procesu umierania i doświadczeniem towarzyszenia innym w cierpieniu.

Słowa kluczowe: eutanazja, praca opiekuńcza, etyka opieki, praca emocjonalna, domy opieki, starość, cierpienie, zawody sfeminizowane

O stanie współczesnej socjologii. Polemika z Tomaszem Zaryckim

Daniel Płatek

Instytut Studiów Politycznych, PAN, Warszawa

<https://doi.org/10.18778/1733-8069.22.2.03>

Słowa kluczowe: socjologia krytyczna, nauka o nauce, sieci współcytowań, reprodukowalność badań, kumulatywność wiedzy

Streszczenie: Tomasz Zarycki w swoim artykule z 2025 r. wskazuje, że współczesna socjologia (a szczególnie socjologia krytyczna) ulega procesowi utraty swojej autonomii. Zagrożenie stanowi dla niej interdyscyplinarność i hegemonia innych dyscyplin, takich jak psychologia, ekonomia czy politologia. Do kryzysu dyscypliny przyczynia się także rozdrobnienie dyscyplinarne w postaci wszelkiego rodzaju „studiów nad” (technika, migracjami, kulturą itp.) oraz pojawienie się służebnych wobec interesów politycznych i ekonomicznych, think tanków. Zastępują one, w opinii Zaryckiego, wiedzę naukową ekspertyzą. W swojej polemice autor niniejszego artykułu argumentuje, że – podczas gdy częściowo należy zgodzić się z diagnozą tego procesu – recepta na wydobywanie socjologii z kryzysu oraz wskazywane przyczyny tego procesu są błędne. Większe ukontekstowanie, historyzacja, odejście od budowy nauki formalnej i modelowania statystycznego będą tylko pogłębiać zależność dyscypliny od podmiotów politycznych i innych dziedzin nauki, zamiast dawać jej możliwość autonomicznego tworzenia wiedzy. Powołaniem i misją socjologii jest krytyka władzy dla dobra społeczeństwa, ale nie da się zrealizować tego postulatu bez rygorystycznego podejścia do metod uprawiania nauki empirycznej i świadomego budowania przyczynowych modeli teoretycznych.

Daniel Płatek

Doktor nauk społecznych, socjolog związany z Instytutem Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Zajmuje się badaniami nad protestami i mobilizacjami zbiorowymi, teorią socjologiczną, socjologią historyczną oraz wykorzystaniem sieci społecznych w badaniach, w których źródłem danych są wzmianki prasowe. W kręgu jego zainteresowań znajduje się również zastosowanie narzędzi przetwarzania języka naturalnego (NLP) do analizy procesów rządzących nauką.

e-mail: dplatek21@gmail.com

Received: 21.10.2025. Verified: 18.12.2025. Accepted: 11.02.2026

© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: Not applicable. **Conflicts of interest:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of publication.

Stan socjologii jako dyscypliny naukowej: pole socjologii a inne nauki społeczne

Tomasz Zarycki (2025) alarmuje, że autonomia współczesnej socjologii jest zagrożona. Przyczyną tego jest nowa fala popularności interdyscyplinarności we współczesnych naukach społecznych. Na utratę autonomii szczególnie narażona jest socjologia krytyczna. Autor upatruje zagrożenia w postępującej fragmentaryzacji pola nauk społecznych, a odpowiedzialność za to przypisuje presji świata pozanaukowego. Skrajną formą tego trendu jest odwołujący się do narzędzi informatycznych „solucjonizm” (Zarycki, 2025: 125). Polega on na redukcji problemów społecznych do kwestii możliwych do rozwiązania przy użyciu zalgorytmizowanej inżynierii społecznej. W tak skonstruowanej przestrzeni uprawiania nauki, gdzie dominuje ekspertyza czerpiąca z wielu nauk, socjologia krytyczna (i socjologia w ogólności) tracą możliwość wykonywania misji, do której zostały powołane.

Posiadanie spójnej wizji społeczeństwa, teorii jego zmiany i wiedzy o jego historii oraz o społecznej naturze samej wiedzy naukowej to kluczowe przewagi socjologii nad wszystkim pozostałymi dyscyplinami nauki

– pisze Zarycki (2025: 125). Podczas gdy inne dyscypliny nauk społecznych pełnią funkcje legitymizujące interesy ekonomiczne (ekonomia) czy polityczne (politologia), socjologia (krytyczna) zachowuje dystans wobec wszelkich wpływów zewnętrznych.

Chodzi tu o wizje, które nie są tylko wycinkowymi krytykami pewnych problematycznych zjawisk czy też wybranych dyskursów publicznych, abstrahującymi od szerszego kontekstu społecznego i relacji władzy, ale o całościowe diagnozy wskazujące również na silnie znaturalizowane relacje władzy i uwikłanie w nie samej nauki i tworzących je badaczy (Zarycki, 2025: 125).

Według Frédérica Vandenbergha i Stephana Fuchsa (2019), na których powołuje się Zarycki (2025: 128), socjologia może nie przeżyć okresu trzeciej globalizacji – tendencji do rosnącej władzy, kultu szeroko rozumianych ekspertów i produkowanej przez nich „wiedzy”, coraz słabiej weryfikowanej przez tradycyjny system akademicki. Rodzi to specyficzne napięcie między polem akademickim a różnymi formami interdyscyplinarności, która służy bardziej legitymizacji obecności świata zewnętrznego w murach akademii niż jako realny postulat współpracy międzydyscyplinarnej. Eksplozja wszelkiego rodzaju instytucji doradczych i think tanków w latach siedemdziesiątych w USA spowodowała zainteresowanie wiedzą „hybrydową”, łączącą różne formy wiedzy specjalistycznej. Od tego czasu pole nauki z jej unikalnym zasobem autonomicznej wiedzy podlega rozmyciu przez „znaturalizowany lobbying” zastępujący w wielu rolach uczelnie (Zarycki, 2025: 130).

To, co rozumiane jest obecnie poprzez sakralizowaną wręcz „wiedzę”, coraz dalsze jest od wcześniejszych form wiedzy, w szczególności wiedzy naukowej, która wcześniej tworzona była w o wiele większym stopniu przez autonomiczne środowiska naukowe

– pisze autor (Zarycki, 2025: 128).

Jednocześnie, jak zdaje się sugerować Zarycki, nie wszystkie dyscypliny nauk społecznych są w różnym stopniu narażone na rozmycie się w interdyscyplinarności i wchłonięcie przez świat zewnętrzny. Psychologia i ekonomia ocalają swoje niezależne istnienie poprzez zwrot w stronę „scjentyzmu”, który z łatwością cyrkuluje globalnie. Wiedza naśladowująca nauki ścisłe pozwala bowiem na bezkontekstowe dystrybuowanie odkryć naukowych.

Kryzys socjologii, który naszkicowałem powyżej, streszczając poglądy Zaryckiego, ma jednak znacznie głębsze korzenie i, jak postaram się to wyjaśnić, leży w sercu samej socjologii jako dyscypliny akademickiej. Będzie to artykuł polemiczny, skoncentrowany na socjologii jako całości. Głos Zaryckiego odnosi się głównie do socjologii krytycznej. Uważam jednak, że aby zrozumieć, co dzieje się z naszą dyscypliną, nie wystarczy przyrzeć się wyłącznie jednej subdyscyplinie. Piszę z perspektywy socjologii profesjonalnej, dyscypliny kładącej nacisk na gromadzenie empirycznie testowalnej wiedzy. Równocześnie jestem przekonany, że lepiej jest wyjść poza opisowe kategoryzacje wprowadzone przez Michaela Burawoya (2005)¹, gdyż – posługując się nimi – można uznać, że socjologia publiczna wyklucza profesjonalizm i gromadzenie wiedzy empirycznej. Prezentowaną tu perspektywę wolę nazywać analityczną – koncentrującą się na odkrywaniu regularności w danych i próbach wyciągania ogólnych wniosków o mechanizmach zjawisk społecznych, w tym prawach rządzących nauką. Prezentowane tutaj opinie i analizy w mniejszym stopniu skupiają się na socjologii jakościowej. Jest tak dlatego, że brakuje rzetelnych, dających się operacjonalizować (a tym samym replikować) badań nad socjologią jakościową. Utrudnia to „obiektywizację” jej pola i wyciągnięcie wniosków o strukturze. Podobnie rzecz ma się z polską socjologią. Prezentowane tutaj wnioski dotyczą krajów zachodnioeuropejskich i Stanów Zjednoczonych. Niedostępne są analizy traktujące polską socjologię jako całość. W literaturze można spotkać głównie prace poświęcone kręgom intelektualnym i szkołom socjologicznym (zob. np. Motrenko, 2022).

Powstało dotychczas kilka prac empirycznych, które obiektywizują pole socjologii, przyglądając się powiązaniom między naukowcami oraz tematom przez nich poruszonym na przestrzeni lat. Jedną z takich analiz jest praca Jamesa Moody’ego i Ryana Lighta (2006). Badacze odtworzyli sieć współcytowań pomiędzy czasopismami anglojęzycznymi z różnych dziedzin nauk społecznych z roku 2003². Zastosowana miara podobieństwa współcytowań określała, do jakiego stopnia dwa czasopisma są sobie bliskie. Jeśli oba czasopisma są często cytowane przez inne źródła, ich wskaźnik

1 Michael Burawoy (2005) wyróżnia cztery typy socjologii: socjologię profesjonalną (akademicką), socjologię krytyczną, socjologię praktyczną, niezajmującą się testowaniem mechanizmów społecznych czy formułowaniem praw, a badaniem konkretnych grup społecznych do celów pragmatycznych, w tym komercyjnych. Ostatnim typem jest promowana przez Burawoya socjologia publiczna. Skupia się ona przede wszystkim na kontakcie z grupami mniejszościowymi. Celem tej subdziedziny jest emancypacja tych grup i nadanie im podmiotowości, dialog i refleksyjna debata publiczna, a także aktywna pomoc.

2 Nie udało mi się znaleźć nowszych badań o tak szerokiej skali porównawczej. Jednak pomimo tego, że tekst pochodzi z roku 2006, a dane z 2003, można przypuszczać, że do dziś niewiele w polu socjologii się zmieniło, a nawet wskazywane tutaj podziały i „ogólność” socjologii się pogłębiły. Częściowym potwierdzeniem tego wniosku jest praca Carstena Schwemmera i Oliviera Wiczorka (2020), która porównuje ze sobą abstrakty w czasopismach socjologicznych z lat 1995–2017. Utrwalenie podziałów między różnymi szkołami myślenia i silne granice między nimi wraz z odmiennymi preferencjami metodologicznymi są fundamentalnymi cechami socjologii.

podobieństwa współcytowań będzie bardzo wysoki. Innymi słowy, dwa czasopisma będą miały silne połączenie, jeśli są cytowane przez wszystkie inne czasopisma z dziedziny. Pozwala to zobaczyć, do jakiego stopnia dana dziedzina jest wewnętrznie spójna, ma silny „rdzeń” współcytowań. Im gęstszy rdzeń sieci współcytowań, tym bardziej nieprzenikalne są granice danej dyscypliny. Pozycja sąsiadów socjologii (prawa, psychologii, ekonomii) charakteryzuje się wysoką gęstością (wyraźnymi granicami): w prawie nie publikuje się prac, które byłyby cytowane przez psychologów, w ekonomii nie ma prac cytowanych przez prawników, każda z tych dziedzin dobrze radzi sobie z cytowaniem wewnątrz własnej dyscypliny. Socjologię z kolei charakteryzuje najszerszy zakres współcytowania innych dziedzin w relacji do samej siebie. Ponieważ istnieje niewiele tematów, które socjologowie wykluczają z kręgu swoich zainteresowań, rodzi to specyficzną sytuację strukturalnej otwartości, w której do dziś tkwi ta dyscyplina akademicka. Otwartość ta prowadzi do paradoksu:

Z perspektywy lokalnej socjologowie z łatwością potrafią dostrzec spójną strukturę w swoich własnych, wyspecjalizowanych dziedzinach. Wszyscy znamy kluczowe postacie, źródła danych, palące pytania i prawdopodobnie mamy dobre wycucie lokalnej tematycznej granicy badań. Na poziomie lokalnym socjologia przypomina „normalną naukę”. Z perspektywy globalnej widzimy jednak oderwanie i chaos (Moody, Light, 2006: 6).

Nasza dziedzina nie jest ani tak duża, ani tak silnie wewnętrznie samoodnosząca się jak dziedziny konkurencyjne. Zamiast tworzyć wiedzę w stosunkowo sprecyzowanej niszy w przestrzeni nauk społecznych, socjologia zdecydowała się być prawdziwie ogólną dyscypliną. Znajduje się w centrum interdyscyplinarnej działalności (takiej jak polityka, ekonomia, zdrowie, zarządzanie czy kryminologia). Jak dawno już zauważył Andrew Abbott (2001: 6), socjologia jest „nieodwracalnie osadzona pomiędzy dziedzinami”. Jest tak nawet wśród uczonych traktujących ją jako naukę zbliżoną do nauk przyrodniczych. W czołowych czasopismach „scjentyistów” spotyka się artykuły wykorzystujące jakościowe, etnograficzne, historyczno-archiwalne metody badawcze, eksperymenty, symulacje, analizy sieciowe oraz narzędzia nauki obliczeniowej (Schwemmer, Wieczorek, 2020). Istnieje tam zarówno znaczne zróżnicowanie metodologiczne wewnątrz poszczególnych nurtów, jak i pomiędzy licznymi, wyodrębnionymi i coraz bardziej zorientowanymi problemowo subdyscyplinami tematycznymi.

Pozycja strukturalna socjologii ściąga na nią zagrożenia, o jakich pisze Zarycki, i wzmacnia je. Zamiast być gwałtownie atakowaną z zewnątrz, sama przyciąga do siebie interdyscyplinarną podatność na rozpłynięcie się w innych dyscyplinach. Można to oczywiście uznać za pewną siłę socjologii, pośredniczy ona bowiem między różnymi dziedzinami, czerpiąc z każdej to, co najlepsze. Nie jestem jednak przekonany, że w jakikolwiek sposób wzmacnia to socjologię. Jeśli bowiem spojrzymy również na rozrzut tematyczny dyscypliny (Moody, Light, 2006; Schwemmer, Wieczorek, 2020), trudno będzie nam uznać, że socjologia może skonstruować spójną wizję społeczeństwa i mechanizmów nim rządzących, wolną od fragmentaryzacji zagadnień, paradygmatów i metod, jak to opisuje Zarycki. To raczej dziedziny sąsiednie mają taką wizję (całościową diagnozę skonstruowaną wedle własnych założeń teoretycznych), co pozwala im w sposób systematyczny wpływać na te społeczeństwa w olbrzymim stopniu. Dotyczy to szczególnie ekonomii i psychologii, które ze względu

na silny rdzeń, gwarantujący im kumulatywność wiedzy naukowej na swoich warunkach, dopuszczają do siebie lub odpychają różne systemy eksperckie, zezwalają na współpracę z think tankami, licencjonują praktyki itp.

Powyższe ustalenia nie są nowe, ale dopiero od niedawna empiryczne analizy pozwalają nam przyjąć się konsekwencjom struktury dyscypliny, którą uprawiamy. Fragmentaryczność pola socjologii wyznacza również ścieżki karier socjologów. Większość z nich w ciągu swojej kariery zajmowała się różnymi tematami i stosowała różne podejścia metodologiczne. Nie pozwala to w dłuższej perspektywie na zgłębienie i rozwinięcie jednej subdyscypliny tak, by wytworzył się wokół niej twardy rdzeń standardów badawczych i zakumulowana została wiedza empiryczna. Konsekwencje są jednak znacznie dalej idące. Współcześnie mówi się o trzech wymiarach kryzysu w naukach społecznych: braku reprodukowalności badań, związanym z unikaniem transparentności, odejściu od wnioskowania przyczynowego jako sposobu wyjaśniania zjawisk społecznych oraz dominacji orientacji normatywnej w prowadzeniu badań.

Postaram się pokrótce wyjaśnić, na czym polegają te formy kryzysu i dlaczego uważam, że są to przyczyny, przez które socjologia staje się jeszcze bardziej podatna na wpływy innych dyscyplin i przez to wydaje się obiektem nadmiernego (wrogiego?) zainteresowania świata zewnętrznego.

Kryzys replikacyjny w naukach społecznych

Ruch otwartej nauki wyłonił się w odpowiedzi na kryzys replikacyjny w psychologii (Savolainen, 2025). Niezależnie od siebie różne grupy naukowców doszły do wniosku, że psychologia przechodzi kryzys niepozwalający na zapewnienie rzetelności badań na oczekiwanym poziomie. Przyczyniły się do tego z pewnością skandale z fałszowaniem badań psychologicznych, w tym najbardziej medialna, ujawniona w 2021 roku przez portal Data Colada, sprawa manipulacji zbiorami danych przez profesorkę Harvardu Francescę Gino, mającej na celu udowodnienie sformułowanej wcześniej hipotezy (zob. Simmons, 2024). Doprowadziło to do sformułowania postulatów gruntownych zmian w sposobie przygotowywania badań naukowych. Zaproponowano wprowadzenie prerejestracji wyników badań (Nosek i in., 2018), udostępnianie pakietów replikacyjnych w postaci baz danych i zastosowanych kodów (Clark i in., 2022) oraz zasadę niewrażliwego na wyniki badań recenzowania artykułów (Grand i in., 2018). Prerejestracja miała umożliwić zwiększenie przejrzystości badań i zapobieganie błędom metodologicznym (np. zmianie analizy po zobaczeniu wyników, które nie zgadzają się z hipotezą). Przykładowo, w 2011 roku w czasopiśmie „Journal of Personality and Social Psychology” ukazał się artykuł autorstwa Daryla Bema (2011), w którym przedstawiono dowody na istnienie transferu energii między dwiema osobami – rzekomo umożliwiającego jednej z nich przewidzenie, co druga powie lub zrobi, zanim jeszcze dojdzie do jakiegokolwiek działania. Gdy niezależni uczeni przeanalizowali ten artykuł, odkryli dowody na stosowanie wątpliwych praktyk badawczych, które doprowadziły do sformułowania takich wyników. Naukowcy ci wykazali, że niektóre techniki stosowane podczas zbierania i analizy danych (takie jak *p-hacking* i *HARKing*) mogą sprawiać, że niemal każde dane da

się przedstawić jako istotne statystycznie, a alternatywne ścieżki zależności między zmiennymi zostały pominięte, gdyż nie pasowały do założonej tezy. Udostępnienie pakietów replikacyjnych stało się złotym standardem także w naukach politycznych. „The American Journal of Political Science” już w 2015 roku wprowadził zalecenia, aby wszystkie badania empiryczne były ponownie analizowane przez niezależnych ekspertów przed publikacją. Zasada niewrażliwego na wyniki badań recenzowania miała uwrażliwiać recenzentów na zjawisko oceniania badań według ich pozytywnej wymowy, to znaczy zbyt dużego nacisku na nowość wniosków oraz zgodność z postawioną hipotezą. Postulat kumulatywności wiedzy zakłada, że również wyniki niezgodne z hipotezą są wartościowe dla rozwoju nauki. Recenzenci uznają jednak najczęściej takie wyniki za mniej wartościowe lub zgoła błędne, niewpisujące się w oczekiwania wobec dobrego, wartego publikacji artykułu naukowego. Rodzi to sytuację sprzyjającą nadużyciom, w której i autorom, i recenzentom zależy na publikowaniu wyłącznie pozytywnych rezultatów.

To, że psychologowie, ekonomiści czy politologowie skłaniają się ku realizacji powyższych standardów, nie oznacza, że stały się one powszechne w danej dyscyplinie. Niemniej wśród socjologów akceptacja dla reguł otwartej nauki jest znacznie niższa niż wśród przedstawicieli innych dyscyplin nauk społecznych (Weeden, 2023: 3; Young, Cumberworth, 2025). Socjologowie są także mniej świadomi zalet prerejestracji wyników badań niż ich koledzy i koleżanki z innych dziedzin (Ferguson i in., 2023). W dodatku nie są skłonni do dzielenia się danymi i deklarują najniższą chęć implementacji zasad otartej nauki w swoich badaniach (Ferguson i in., 2023).

W jakim stopniu rozpowszechnione są praktyki otwartej nauki w roku 2025? Jukka Savolainen (2025) przeanalizował 3000 pism naukowych z ekonomii, socjologii, nauk politycznych i psychologii pod względem zawartości współczynnika TOP (ang. *The Transparency and Openness Promotion*) (Nosek i in., 2015). Współczynnik ten pozwala ocenić weryfikowalność, przejrzystość i powtarzalność badań empirycznych artykułów zawartych w pismach. Każdą z praktyk można wdrażać na różnych poziomach: poziom 1 jest najbardziej podstawowy, poziom 3 najbardziej rygorystyczny. Pismom z każdej dziedziny nadaje się uśredniony współczynnik TOP. Socjologia wypada w tym zestawieniu najslabiej – ze wskaźnikiem 0,67. Psychologia najlepiej przyswoiła sobie zasady TOP, uzyskując średnią 5,52. Zaraz za nią uplasowała się ekonomia – ze średnią 4,05, a nauki polityczne osiągnęły poziom 3,94.

Socjologowie wykazują największy opór wobec praktyk otwartej nauki. Dlaczego tak się dzieje? Jednym z wyjaśnień jest dominacja metod jakościowych w socjologii. Socjologowie jakościowi mogą się obawiać, że udostępnianie danych może podważyć zaufanie, które powstaje między badaczem a uczestnikami badań (Weeden, 2023: 3). Zbieranie danych jakościowych jest często procesem intersubiektywnym, każda próba replikacji mogłaby skończyć się niepowodzeniem ze względu na specyficzną interpretację samego badacza w interakcji z osobami badanymi, do której inne osoby nie mają dostępu. Poza tym w badaniach jakościowych najczęściej mamy do czynienia z budowaniem teorii zamiast jej testowaniem (Weeden, 2023: 3). Powstają tam ciągle nowe teorie, a nacisk jest kładziony na nowość oraz „błyskotliwość” wniosków. Kim A. Weeden (2023: 4) twierdzi jednak, że stosunkowo powolne, w porównaniu z ekonomią czy psychologią, przyjęcie zasad przejrzystości naukowej

w socjologii nie wynika wyłącznie z dużego udziału badań jakościowych. Chodzi raczej o immanentną cechę pola socjologii, którą podkreślałem na początku. Eklektyzm i fragmentaryzacja socjologii sprzyjają przyjęciu postawy „żyj i pozwól żyć”. Pomiedzy różnymi frakcjami w ramach tej dziedziny nie rodzi się konkurencja w wyjaśnianiu zjawisk społecznych, ale przyjmuje się etos adaptacyjny do swojej grupy (pozytywistów, feministek, interakcjonistów czy marksistów itp.) (Weeden, 2023: 4).

Wiarygodności nauki

Za rewolucją otwartej nauki poszła zainicjowana przez ekonomistów rewolucja wiarygodności w metodologii badań empirycznych. Odnosi się ona do radykalnej zmiany standardów rygoru metodologicznego w badaniach nad związkami przyczynowymi między zmiennymi (Angrist, Pischke, 2010). Wśród jej zwolenników przestało być akceptowalne traktowanie jakichkolwiek danych jako dowodów przyczynowych w sytuacji występowania niewidocznej heterogeniczności. Chodzi o to, że w badaniach często nie ujawnia się testów statystycznych pokazujących alternatywne ścieżki zależności między zmiennymi. Utrwała się wiara, że dobrze poparte przypisami badanie empiryczne wystarczy do uzasadnienia otrzymanych rezultatów. Jednocześnie nie pokazuje się modeli alternatywnych, które pozwoliłyby przyjąć inne hipotezy. Wiąże się to ściśle z postulatem otwartej nauki. Cristobal Young i Katherine Holstein (2017) postanowili przyjrzeć się, jak bardzo w socjologii amerykańskiej rozpowszechniona jest praktyka stosowania tzw. *robustness footnotes* (przypisów dotyczących solidności wyników). Są to przypisy odnoszące się do dodatkowych wyników i testów statystycznych zastosowanych w artykułach badawczych, które nie zostały pokazane w tekście głównym. Przeanalizowali dwa topowe pisma socjologiczne: „American Journal of Sociology” i „American Sociological Review” w edycji z roku 2010. Pośród 60 artykułów poświęconych badaniom ilościowym 85% zawierało przypisy odnoszące się do nieraportowanych w tekście wyników, które w pełni potwierdzały ustalenia zawarte w tekście. Prawie wszystkie przypisy służyły potwierdzeniu głównych rezultatów badania. Ich funkcją było wzmacnianie siły argumentów poprzez wskazywanie perfekcyjnej solidności wyników. Przypisy tego typu odwoływały się zatem do transparentności bez jej realnego dostarczenia (Young, Cumberworth, 2025).

Rewolucja wiarygodności pociąga za sobą pewne szczególne wymagania dotyczące przeprowadzania badań. Aby dane empiryczne i ich analiza były sprawdzalne pod względem rzetelności, muszą mieć charakter ilościowy i odwoływać się do logiki przyczynowej³. Solidność wyników – związek danych z teorią – jest najlepiej sprawdzalna, gdy mamy do czynienia z logiką przyczyn i skutków (Pearl, Mackenzie, 2021). Wykorzystywanie tej logiki gwarantuje możliwość konstruowania praw związków przyczynowych na gruncie nauk społecznych (Schimanski, 2025)⁴.

3 Nie oznacza to, że badania jakościowe nie mogą spełniać standardów otwartej i wiarygodnej nauki. Zasada rejestracji badań i replikacji może zostać spełniona poprzez repozytoria danych jakościowych. Wymusza to dodatkowo na badaczach jasne zoperacjonalizowanie konceptów teoretycznych i klarowność książek kodowych.

4 Nie ma tutaj miejsca na dokładny opis zastosowania wspomnianej logiki w naukach społecznych. Trzeba tylko wspomnieć, że konstruowanie praw w naukach społecznych nie ma na celu naśladowania nauk przyrodniczych, ale

We wspomnianym już artykule Jukka Savolainen (2025) dokonuje analizy zawartości logiki kauzalnej w wybranych czołowych czasopismach psychologicznych, socjologicznych, ekonomicznych i politologicznych (dla marca/kwietnia roku 2025). Dla socjologii zostały wybrane „American Sociological Review”, „American Journal of Sociology” i „Social Forces”, dla ekonomii „American Economic Review”, „Quarterly Journal of Economics” oraz „Journal of Political Economy”, dla nauk politycznych „American Political Science Review”, „American Journal of Political Science” i „The Journal of Politics”, a dla psychologii czasopisma bliższe psychologii społecznej: „Psychological Science”, „Journal of Personality and Social Psychology”, „Developmental Psychology”. Określono procent wszystkich artykułów prezentujących badania empiryczne, zawierających schemat przyczynowo-skutkowy. Najbardziej prezentowała się ekonomia, która zawierała aż 72,6% „kauzalnych” artykułów w badanym okresie, nauki polityczne 60,7%, psychologia 50%, a socjologia tylko 9,5% artykułów tego typu. Pomimo że zbadano tylko kilka najbardziej prestiżowych czasopism, socjologia wyraźnie odbiegała od pokrewnych jej dziedzin.

Podatność socjologii na interdyscyplinarne rozmycie się jest wpisana w rządzące nią praktyki naukowe i opór przed ich przełamaniem wśród samych socjologów. Kiedy bariery ochronne danej dziedziny słabną lub nie wykształcają się dostatecznie silne, dorobek takiej dziedziny może osunąć się w ciąg niereplikowalnych wyników badań, które bazują na wcześniejszych cytowaniach, mających zapewnić im wiarygodność. Stwarza to tym samym warunki do rozwoju „przedsiębiorstw naukowych”, których celem jest wyłącznie zapewnienie sobie ciągłości trwania. Uniemożliwia to prawdziwą konkurencję między teoriami. Zamiast bowiem propagować wielość niezależnych, konkurencyjnych teorii, do których nie zgłaszamy zastrzeżeń ze względu na postulat wieloparadygmatyczności socjologii, nauka ta (i każda inna nauka społeczna) mogłaby się opowiedzieć za intelektualną rywalizacją, mającą na celu odrzucanie fałszywych hipotez. W odpowiedzi na to wyzwanie Cory Clark i współautorzy (2022) zaproponowali współpracę adwersarialną (ang. *adversarial collaborations*), czyli taki sposób postępowania, w którym badacze o przeciwnych poglądach na zjawiska lub mechanizmy społeczne spotykałoby się i projektowali badanie mające rozstrzygnąć bądź całkowicie zmienić przyjęte przez nich założenia. Współpraca adwersarialna zakłada wspólny wysiłek, mający na celu budowanie wiedzy otwartej na testy empiryczne. Innymi słowy, każda dziedzina potrzebuje badań eksploracyjnych, ale musi również wykształcić procedury pozwalające wykluczać fałszywe wnioski, niepoprawne tropy teoretyczne i źle zaprojektowane badania, zamiast pozwalać im „żyć” na równych zasadach z innymi koncepcjami. „Nauka zawsze była niszczycielką fałszywych idei” (Young, Cumberworth, 2025: 6) i w tym sensie utrzymanie balansu pomiędzy innowacyjnością a rygorem naukowym jest najważniejszym zadaniem każdego procesu naukowego. Wydaje się, iż współczesna socjologia w dużej mierze nie nadąża za ustanawianiem barier kontrolnych i to to zjawisko, a nie odejście od akademickiego etosu, jak chce tego Tomasz Zarycki, jest prawdziwą przyczyną jej podatności na kryzys interdyscyplinarności.

ustanowienie pewnych standardów wnioskowania, pozwalających na budowanie teorii i ich empiryczną sprawdzalność (zob. Schimanski, 2025). Celem jest budowa sprawdzalnej teorii, a zarazem uniknięcie opisowości i kładzenia zbytniego nacisku na niuans i kontekstowość (Healy, 2017).

Zwrot normatywny

Wśród przyczyn opisywanego przez Zaryckiego stanu rzeczy znajduje się również dominujący obecnie w socjologii sposób uprawiania teorii. Jak podkreśla wielu badaczy (Iceland, Silver, 2024; Rubin, 2025; Turner, McCafree, 2025), jest to przyjmowanie postawy normatywnej nie tylko w wyborze tematów badawczych, ale także w sposobie realizacji badań. Jeśli coś zupełnie normalnym jest dla nauki kierowanie się wartościami przy wyborze tematów badawczych oraz implementacji wyników, to wypieranie przez nakazy normatywne teorii jest nie do pogodzenia z praktyką naukową. Co rozumiemy przez teorię? Aby dane twierdzenie mogło być uznane za teorię, musi ono zawierać wyjaśnienie, a nie jedynie opis. Teoria musi być, na różnych poziomach, abstrakcyjna i ogólna, prawdziwa w więcej niż jednym przypadku czy kontekście empirycznym. Teoria to zatem zbiór wyjaśniających praw, mechanizmów – twierdzeń, które uznaje się za prawdziwe w różnych kontekstach. Teoria musi być również testowalna przy użyciu danych empirycznych. Jak dowodzi Ashley Rubin (2025), tak rozumiana teoria jest obecnie w odwrocie w socjologii, gdyż została ona zdominowana przez logikę aktywistyczną, inspirowaną w dużej mierze propozycją Michaela Burawoya, by skupić się na socjologii publicznej (patrz przypis 1). W opisie wybieranych do analizy przypadków znajdują się aprioryczne założenia, że pewne zjawiska są „złe”, a inne z zasady „dobre”. Ashley Rubin przedstawia przykłady ze swojej dziedziny tematycznej – studiów nad karaniem (ang. *punishment studies*). Zamiast logiki teoretycznej odpowiadającej na pytania, jak zjawiska społeczne powstają i na co wpływają (Rubin, 2025), żargon dominujący w badaniach jest opisem przypadków zawierających „oburzające” praktyki społeczne, esencjonalizujące rzeczywistość społeczną, z którymi „należy walczyć”. W skrócie: deskrypcja pojedynczych przypadków próbuje udawać wysiłek teoretyczny, przyjęte (normatywne) sposoby opisu zjawisk zastępują rygorystyczne operacjonalizacje na użytek badań empirycznych, liczy się bardziej efekt „oburzenia” niż wyjaśnianie oparte na dowodach.

Czy jednak taki sposób uprawiania socjologii rzeczywiście jest dominujący? Analiza treści przeprowadzona przez Stevena Brinta (2025) obejmowała 445 artykułów opublikowanych w czasopismach „Sociological Theory” oraz „Theory and Society” w latach 2008–2018. Wykazał on, że 10% z nich zawierało teoretyzowanie na temat ogólnych i fundamentalnych procesów napędzających dynamikę społeczną. W tym niewiele było artykułów proponujących konkretne teorie wyjaśniające. Aż 90% stanowiły różnego rodzaju „dyskursy” na temat tego, dlaczego naukowe teoretyzowanie jest trudne lub prawie niemożliwe, ćwiczenia z metateorii, studia przypadków oraz nawoływania do potrzebnych reform w obliczu palących problemów społecznych. Budowanie teorii naukowej jako praktyka ukierunkowana na kumulatywny rozwój pojęć i wiedzy predykcyjnej na temat określonych zjawisk społecznych była zajęciem marginalnym dla socjologów.

Tomasz Zarycki (2025: 124) pisze, iż „dyscypliną, która w swoich założeniach dążyć ma do zachowania szczególnej autonomii wobec interesów zewnętrznych, jest właśnie socjologia krytyczna”. Socjologia publiczna jest zaś obrończynią interesów społecznych i wikła się w gry o stawki polityczne (Zarycki, 2025: 124). Socjologowie, w większym stopniu niż badacze z innych dyscyplin nauk społecznych (Savolainen, 2025), zaangażowani są w działalność aktywistyczną lub otwarcie polityczną.

Zaangażowanie prospołeczne jest czymś naturalnym dla socjologii. Tym, co ją osłabia, jest zastępowanie procesu naukowego aktywistycznym zaangażowaniem, nie sama intencja działania dla dobra społeczeństwa (por. Turner, 2019).

W tym sensie zdanie Zaryckiego o autonomii socjologii krytycznej czy jakiegokolwiek innej socjologii jest raczej idealistycznym postulatem niż możliwością, którą socjologia krytyczna jest zdolna zrealizować. Innymi słowy, samo zaangażowanie społeczne jest wartością pożądaną w socjologii, gdyż inaczej straciłaby ona swój sens i była nauką uprawianą dla samej nauki. Socjologia musi wykorzystywać produkowaną przez siebie wiedzę dla dobra społeczeństwa, czy to w funkcji doradczej, eksperckiej, czy aktywistycznej – w biernym lub czynnym oporze. Powinna jednak to robić na podstawie rzetelnej wiedzy wywiezionej z procedur naukowych. Brak tego oparcia będzie skutkowało ciągłym posądzaniem socjologii o słabość produkowanej przez nią wiedzy, a to z kolei będzie podkopywało jej autonomię. Im bardziej procedury naukowe będą zastępowane przez procedury normatywne, tym słabsza będzie pozycja naszej dziedziny i tym słabsze będą wysiłki socjologów, dla których ważne jest dążenie do zmiany społecznej. Tę walkę już przegrywamy, głównie z psychologami i ekonomistami. Ta pierwsza dziedzina stała się dominującym dyskursem we wszelkich medialnych „rozmowach o człowieku”, w programach edukacyjnych dla szkół, doradztwie dla biznesu i w dziesiątkach innych dziedzin życia. Już od dawna psychologia jest jednym z głównych wyborów kierunków studiów na prestiżowych uniwersytetach. Jest królową społecznej wyobraźni, dyktującą rozumienie rzeczywistości społecznej jako zbiorowości autonomicznych jednostek, w pełni odpowiedzialnych za swoje wybory. Podobnie druga z wymienionych dziedzin. Ekonomia jest dziedziną w dużym stopniu „służebną” wobec interesów ekonomicznych czy politycznych. Ekonomiści zbudowali twardy rdzeń swojej nauki, co pozwala im zachować nie tylko autonomię rozwoju wiedzy we własnym polu, ale także kształtować otoczenie. Trudno dziś spotkać ekonomistów z krytycznym zacięciem, a jeśli tacy się pojawiają, to ich wpływ na debatę publiczną staje się silny. Książki ekonomiczne służą samym socjologom jako punkt odniesienia do formułowania krytyki społecznej (np. Piketty, Mazzucato).

Jak wyjść z kryzysu?

Wszelkie reżimy autorytarne lub dążące do autorytaryzmu wykluczają socjologię z programów nauczania. Socjologia była pierwszą ofiarą walki z ideologią „woke” obecnego gubernatora Florydy Rona DeSantisa. W wyniku jego decyzji usunięto kurs podstaw socjologii z programów dwunastu uniwersytetów na Florydzie i zastąpiono go historią Stanów Zjednoczonych. W Polsce socjologia instytucjonalnie odrodziła się dopiero w późnych latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku. W Chinach była zakazana aż do 1979 roku. Przykłady można mnożyć. Należy się zastanowić, dlaczego tak się dzieje. Czy jest tak dlatego, że socjologia służy społeczeństwu jako nauka krytyczna i tym samym zawsze staje się wrogiem władzy autorytarnej, czy jest podatna na wykluczenie ze względu na brak silnego rdzenia wiedzy? Twierdzące odpowiedzi na oba pytania są poprawne. Wrogość reżimów pojawia się niejako automatycznie. Możliwości obrony upatruję w wykształceniu się odrębności socjologii jako dziedziny z silną tożsamością, budowaną na naukowej produkcji i kumulacji wiedzy.

Jednym z problemów trapiących socjologię, a szczególnie obszar badań jakościowych, jest „klątwa urodzaju” (Bryda i in., 2024). Zjawisko to polega na dynamicznym rozwoju różnych wariantów metodologii, metod i technik badawczych. Badacze jakościowi już w latach dziewięćdziesiątych zgłaszali potrzebę uporządkowania wiedzy na temat jakościowych praktyk badawczych (Bryda i in., 2024). Za ich mnogością idzie szerokie zróżnicowanie tematów i podejść teoretycznych. Podobne zjawisko, choć w mniejszym stopniu, jest udziałem praktyk ilościowych. Podczas gdy nie ma nic złego w samej mnogości praktyk, problemem staje się sprawdzalność teorii i brak kumulatywności wiedzy. Socjologia w tym stanie nie jest zdolna do budowy złożonego systemu wiedzy, który zapewniłby jej możliwość samoodnoszenia się. Poszukiwanie remedium na ten stan rzeczy musi rozpocząć się od zaakceptowania bardziej rygorystycznych i otwartych procedur badawczych. Ścieżką do tego celu mogłoby być również uporządkowanie pojęć i wypracowanie teorii rdzenia, stanowiących punkt odniesienia dla innych podejść teoretycznych.

W artykule starałem się pokazać, że to nie atak interdyscyplinarności i sił zewnętrznych na socjologię stanowi prawdziwy problem dziedziny. Jest nim struktura pola socjologii, za którą idzie mnogość praktyk badawczych i tematów, brak przejrzystych i rygorystycznych procedur badawczych, a w następstwie narażenie na „rozmycie się” w innych dziedzinach nauk społecznych i niemożność wypełniania założonej przez siebie funkcji.

Jest więc (socjologia) z gruntu rzeczy dyscypliną otwartą i wszechstronną, jednak ma też swoje własne założenia, których deprecjonowanie poprzez swobodne łączenie ich z wartościami innych dyscyplin oznaczałoby ograniczanie jej autonomii

– pisze Zarycki (2025). Jest w tym zdaniu pewna sprzeczność – z jednej strony socjologia powinna być otwarta, z drugiej powinna być autonomiczna. Trzeba jednak powiedzieć wprost: socjologia powinna postawić w większej mierze na własne założenia, niż łączyć się z innymi dziedzinami. Wypośredkowanie różnych tendencji nie pomoże jej zachować autonomii. Według Zaryckiego socjologia jest metanauką, co oznacza, że ma ona „ambicje do całościowego wyjaśniania świata społecznego, a także »świata« jako takiego” (Zarycki, 2025: 141). Trudno zgodzić się z tym stwierdzeniem, gdyż analizy pokazują, że raczej ma ona tendencje do fragmentaryzacji i cechuje ją niechęć do budowy spójnych teoretycznych modeli wyjaśniających. Powinniśmy raczej zgodzić się z Jonathanem H. Turnerem i Kevinem McCaffree, iż:

Zasadnicza myśl jest taka, że bez modelowania i budowania twierdzeń w jakiegokolwiek formie nie ma na czym kształtować dziedziny. Jeśli mam klarowny obraz twoich idei i tego, jak się one ze sobą łączą – na przykład w formie diagramów lub zbiorów twierdzeń – który mogę następnie przekazać moim kolegom, studentom i innym osobom, to znacznie łatwiej będzie mi rozwijać lub poszerzać różne pomysły teoretyczne. Bez modelowania pozostaje nam jedynie debatowanie i dyskusje na temat tego, co nasi „święci patroni” – Foucault, Marx czy Weber – naprawdę mieli na myśli, jakbyśmy byli religijnymi skrybami zajmującymi się mozolną hermeneutyką. Musimy iść naprzód; socjologia jako dyscyplina musi wykazać się zdolnością do

jasnego i konsekwentnego postępu intelektualnego. Modele i twierdzenia stanowią ruszowanie dla kumulatywnego budowania teorii (Turner, McCaffree, 2025: 646).

Podsumowując, socjologia, żeby obronić i wzmocnić swoją autonomię, a jednocześnie otworzyć się na realną współpracę interdyscyplinarną, powinna pilnie starać się wzmocnić swój rdzeń. Może to zrobić tylko poprzez wykształcenie systemu nauki reprodukowalnej, wiarygodnej i, na etapie realizacji badań, wolnej od normatywnych założeń. Zapewni to dziedzinie możliwość wymieniania perspektyw i wzajemnego odnoszenia się do budowanych przez siebie modeli teoretycznych oraz rygorystycznych testów empirycznych, a tym samym wejście na drogę kumulatywności wiedzy. Myślę, że powinniśmy także w większej mierze skupić się na rozwijaniu samoświadomości dziedziny. Służą temu wszelkie badania nad strukturą pola socjologii: sposobami produkcji wiedzy, współpracą ośrodków badawczych, współcytowalnością, przenikaniem się metod i technik badawczych itp. Pozwoliłoby to, w szerokiej skali, zrozumieć, w jakim momencie rozwoju dziedziny się znajdujemy, a następnie zbudować instytucjonalne programy wsparcia (i obrony) autonomii socjologii.

Bibliografia

Abbott Andrew (2001), *Chaos of Disciplines*, Chicago: University of Chicago Press.

Angrist Joshua, Pischke Jorn-Steffen (2010), *The Credibility Revolution in Empirical Economics: How Better Research Design is Taking the Con Out of Econometrics*, „Journal of Economic Perspectives”, vol. 24(2), s. 3–30, <https://doi.org/10.1257/jep.24.2.3>

Bem Daryl (2011), *Feeling the future: Experimental evidence for anomalous retroactive influences on cognition and affect*, „Journal of Personality and Social Psychology”, vol. 100(3), s. 407–425, <https://doi.org/10.1037/a0021524>

Brint Steven (2025), *High-leverage sociological concepts and the progress of theory, part one*, „Theory and Society”, vol. 54, s. 705–730, <https://doi.org/10.1007/s11186-025-09607-5>

Bryda Grzegorz, Gajda Joanna, Martini Natalia, Płatek Daniel (2024), *Domain Ontology: The New Method of Mapping the Field of Qualitative Research Practices*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XX, nr 2, s. 118–141, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.20.2.06>

Burawoy Michael (2005), *2004 American Sociological Association Presidential address: For public sociology*, „The British Journal of Sociology”, vol. 56(2), s. 259–294, <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2005.00059.x>

Clark Cory, Costello Thomas, Mitchell Gregory, Tetlock Philip (2022), *Keep your enemies close: Adversarial collaborations will improve behavioral science*, „Journal of Applied Research in Memory and Cognition”, vol. 11(1), s. 1–18, <https://doi.org/10.1037/mac0000004>

Ferguson Joel, Littman Rebecca, Christensen Garret, Paluc Elizabeth, Swanson Nicholas, Wang Zenan, Miguel Edward, Birke David, Pezzuto John-Henry (2023), *Survey of open science practices and attitudes in the social sciences*, „Nature Communications”, vol. 14(1), 5401, <https://doi.org/10.1038/s41467-023-41111-1>

Grand James, Rogelberg Steven, Banks George, Landis Ronald, Tonidandel Scott (2018), *From Outcome to Process Focus: Fostering a More Robust Psychological Science through Registered Reports and Results Blind Reviewing*, „Perspectives on Psychological Science”, vol. 13(4), s. 448–456, <https://doi.org/10.1177/1745691618767883>

- Healy Kieran (2017), *Fuck Nuance*, „Sociological Theory”, vol. 35(2), s. 118–127, <https://doi.org/10.1177/0735275117709046>
- Iceland John, Silver Erik (2024), *When all you have is a hammer: how social justice distorts what we know about racial disparities*, „Theory and Society”, vol. 53(5), s. 1073–1092, <https://doi.org/10.1007/s11186-024-09568-1>
- Moody James, Light Ryan (2006), *A view from above: The evolving sociological landscape*, „The American Sociologist”, vol. 2, s. 67–86, <https://doi.org/10.1007/s12108-006-1006-8>
- Motrenko Jakub (2022), *Przełom antypozytywistyczny w polskiej socjologii. Analiza teoretyczna kręgu myślowego Stefana Nowaka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Nosek Brian A., Alter George, Banks George C., Borsboom Denny, Bowman Sara, Breckler Steven J., Buck Stuart, Chambers Christopher D., Chin G., Christensen Garret, Contestabile M., Dafoe Allan, Eich E., Freese Jeremy, Glennerster Rachel, Goroff D., Green Donald P., Hesse Bradford W., Humphreys Macartan, Ishiyama John, Karlan Dean, Kraut A., Lupia Arthur, Mabry Patricia L., Madon Temina, Malhotra Neil, Mayo-Wilson Evan, McNutt Marcia, Miguel Edward, Paluck E. Levy, Simonsohn Uri, Soderberg Courtney K., Spellman Barbara A., Turitto J. (2015), *Promoting an open research culture*, „Science”, vol. 348(6242), s. 1422–1425, <https://doi.org/10.1126/science.aab2374>
- Pearl Judea, Mackenzie Dana (2021), *Przyczyny i skutki: rewolucyjna nauka wnioskowania przyczynowego*, przełożył Tadeusz Chawziuk, Kraków: Wydawnictwo Copernicus.
- Rubin Ashley (2025), *Normativity is not a replacement for theory*, „Theory and Society”, vol. 54, s. 795–850, <https://doi.org/10.1007/s11186-025-09633-3>
- Savolainen Jukka (2025), *The methodological stagnation of sociology is related to its left-wing skew*, „Theory and Society”, vol. 54(5), s. 731–744, <https://doi.org/10.1007/s11186-025-09640-4>
- Schimanski Roland (2025), *Sociology can have laws: the web-of-laws approach in the social sciences*, „Theory and Society”, vol. 54(5), s. 765–793, <https://doi.org/10.1007/s11186-025-09604-8>
- Schwemmer Carsten, Wiczorek Oliver (2020), *The Methodological Divide of Sociology: Evidence from Two Decades of Journal Publications*, „Sociology”, vol. 54(1), s. 3–21, <https://doi.org/10.1177/0038038519853146>
- Simmons Joe (2024), *Harvard's Gino Report Reveals How A Dataset Was Altered*, <https://datacolada.org/archives/category/lawsuits> (dostęp: 20.01.2026).
- Turner Jonathan (2019), *The More American Sociology Seeks to Become a Politically-Relevant Discipline, the More Irrelevant it Becomes to Solving Societal Problems*, „The American Sociologist”, vol. 50(4), s. 456–487, <https://doi.org/10.1007/s12108-019-09420-5>
- Turner Jonathan, McCaffree Kevin (2025), *A strategy for developing explanatory theories in sociology*, „Theory and Society”, vol. 54, s. 631–649, <https://doi.org/10.1007/s11186-025-09626-2>
- Vandenberghe Frédéric, Fuchs Stephan (2019), *On the Coming End of Sociology*, „Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie”, vol. 56(1), s. 138–143, <https://doi.org/10.1111/cars.12238>
- Weeden Kim (2023), *Crisis? What Crisis? Sociology's Slow Progress Toward Scientific Transparency*, „Harvard Data Science Review”, vol. 5(4), s. 2–8, <https://doi.org/10.1162/99608f92.151c41e3>
- Young Cristobal, Cumberworth Erin (2025), *Multiverse Analysis: Computational Methods for Robust Results*, Cambridge: Cambridge University Press.

Young Cristobal, Holsteen Katherine (2017), *Model Uncertainty and Robustness: A Computational Framework for Multimodel Analysis*, „Sociological Methods & Research”, vol. 46(1), s. 3–40, <https://doi.org/10.1177/0049124115610347>

Zarycki Tomasz (2025), *Interdyscyplinarność a zagrożenia strukturalne dla socjologii krytycznej. Artykuł dyskusyjny*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XXI, nr 1, s. 123–144, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.21.1.06>

Cytowanie

Daniel Płatek (2026), *O stanie współczesnej socjologii. Polemika z Tomaszem Zaryckim*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XXII, nr 2, s. 46–59, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.22.2.03>

On Contemporary Sociology: A Critical Response to Tomasz Zarycki

Abstract: In his 2025 article, Tomasz Zarycki argues that contemporary sociology – particularly critical sociology – is undergoing a process of losing its autonomy. It is threatened by interdisciplinarity and the hegemony of other disciplines, such as psychology, economics, and political science. The crisis of the discipline is further deepened by disciplinary fragmentation, manifested in the proliferation of various “studies of” (technology, migration, culture, etc.), as well as the rise of think tanks that serve political and economic interests. In Zarycki’s view, these institutions replace scientific knowledge with expert opinion. In my polemic, I argue that while part of this diagnosis is valid, the proposed remedy for rescuing sociology from crisis as well as the causes indicated by Zarycki are both misguided. Increased contextualisation, historicisation, and the abandonment of formal science and statistical modelling will only deepen the discipline’s dependence on political actors and other fields of knowledge, rather than enabling it to produce knowledge autonomously. The vocation and mission of sociology is to critique power in the interest of society, but this goal cannot be fulfilled without a rigorous approach to empirical research and the conscious development of causal theoretical models.

Keywords: critical sociology, science studies, co-citation networks, research reproducibility, cumulative knowledge

Beyond Cultures and Transitions: A Review Essay on Youth Agency, Precarity, and the Future of Youth Sociology

Komang Ariyanto

IPB University and University of Lampung, Indonesia

<https://doi.org/10.18778/1733-8069.22.2.04>

Keywords:

anglocentrism,
precarity, youth
agency, youth
sociology, youth
transitions

Abstract: The *Research Handbook on the Sociology of Youth* stands as a notable contemporary contribution to the field, yet its true worth lies in its capacity to bridge enduring theoretical gaps, challenge the discipline's Anglocentric dominance, and highlight the intricate agency of youth amid increasingly restrictive structural conditions. This review posits that the sociology of youth is at a pivotal point, grappling with global instability and non-linear life paths that necessitate the development of fresh conceptual frameworks. To evaluate the field's preparedness, this review examines a selection of pivotal scholarly works to critique its prevailing paradigms, especially the 'cultures vs. transitions' dichotomy and the passive portrayals of youth that have historically constrained our comprehension. Therefore, the future vibrancy of the discipline hinges on its ability to transcend these divisions. This review calls for a more cohesive, globally conscious, and politically savvy sociology of youth, one that promotes a social-generational analysis capable of connecting personal narratives to historical contexts, agency to structure, and the local experiences of young individuals to the global political economy.

Komang Ariyanto

A researcher and student in the fields of sociology and anthropology. He is affiliated with the IPB University and University of Lampung. His research interests include rural sociology, with a focus on rural development, agrarian studies, youth studies, ecology, and livelihood studies.

e-mail: komangariyanto998@gmail.com

Received: 13.01.2026. Verified: 16.02.2026. Accepted: 21.02.2026

© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: Not applicable. **Conflicts of interest:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of publication.

Introduction – youth sociology at a critical juncture

In today's world, the youth period is increasingly acknowledged as a vital stage for developing identity, engaging politically, and integrating socially (Youniss et al., 2002; McFarland, Thomas, 2006; Loader, Vromen, Xenos, 2014; Martínez et al., 2023). This acknowledgment signifies a broader shift in sociological research, where youth is no longer seen merely as a transitional phase between childhood and adulthood, but, rather, as a crucial analytical point for understanding generational dynamics and social transformation (Edmunds, Turner, 2005; Furlong, 2012; Woodman, 2022). As young individuals face rapid technological changes, growing economic disparities, and escalating environmental crises, their experiences illustrate how structural changes are experienced, negotiated, and challenged at the intersection of personal and historical contexts within the family.

In this setting, the book edited by Judith Bessant, Philippa Collin, and Patrick O'Keeffe (2024) stands out as a significant contribution. Released at a time when comprehending youth dynamics is increasingly critical, the book addresses the swift technological, economic, and environmental changes that place young people at the forefront of a modern society's challenges. Through a multidisciplinary examination of identity, inequality, activism, digital culture, and the future of work, this book enriches both academic and policy discussions by exploring the complex conditions shaping youth experiences amid digitalisation, climate crises, economic instability, and global inequality. Young people are often depicted as drivers of social change, reflecting the evolving nature of society through their involvement in education systems, labour markets, political participation, and cultural expression, especially as they tackle urgent global issues such as climate change, migration, and inequality (Hull, Zacher, Hibbert, 2009). Simultaneously, their lives are profoundly influenced by systemic forces, highlighting the dual role of youth as change agents and subjects of institutional constraints.

The book under scrutiny aims to capture this duality through a diverse array of theoretical and empirical contributions. Structured into thematic sections, it explores how large-scale societal changes intersect with youth culture, identity, and political engagement across various contexts. By incorporating contributors from different disciplinary and geographical backgrounds, the editors emphasise a global and intersectional perspective, highlighting how gender, race, class, and sexuality shape young people's lives in uneven and stratified ways. Foundational sociological discussions provide a conceptual basis, revisiting key concepts such as 'youth,' 'generation,' and 'agency,' as well as tracing their development within academic and policy discourses (Bessant, Collin, O'Keeffe, 2024: 17). In doing so, the book positions itself as both a synthesis of the existing scholarship and a platform for advancing new analytical directions in the sociology of youth.

The book primarily explores the theme of youth political engagement, focusing on how activism is reshaped in digital spaces. Judith Bessant's chapter underscores the role of digital platforms in enabling youth-driven movements related to climate change and racial justice, also highlighting young people's exposure to new forms of surveillance and cyberbullying (Millora, Karunungan, 2024: 78).

In a complementary analysis, Philippa Collin's chapter delves into digital citizenship, stressing how online environments can empower young individuals to challenge established power structures and broaden participatory practices despite ongoing issues such as the digital divide and privacy concerns that influence engagement conditions (Kuol, 2024: 86). Collectively, these chapters position youth activism within larger social justice movements and demonstrate the intricate interplay between agency, technology, and power.

The emergence of such a comprehensive book also prompts deeper reflection on the current state of the discipline. As we enter the third decade of the 21st century, youth sociology is at a pivotal point. The field is contending with the significant impact of global economic instability, rapid technological advancements, and evolving social norms on the lives of young people in various contexts. In this scenario, major scholarly works such as the *Research Handbook on the Sociology of Youth* offer a crucial opportunity to evaluate whether youth sociology is theoretically and methodologically prepared to tackle these challenges. This evaluation is not only an academic endeavour but also a pressing necessity, given the increasing structural pressures facing younger generations worldwide.

The study of youth has historically been a sensitive indicator of a broader social change. As Robert MacDonald asks, "What are youth studies for?" (Geldens, Lincoln, Hodkinson, 2011: 351). A compelling answer lies in its ability to shed light on the current landscape and future possibilities of the field. The experiences of young people often highlight and predict broader societal shifts, especially in contexts characterised by high unemployment, fragmented life paths, and increasingly non-linear transitions to adulthood. These dynamics are closely tied to what Ben White (2012) describes as the "generation problem," i.e. a structural tension over access to resources, opportunities, and power between older and younger generations. In such circumstances, youth transitions are no longer predictable paths but contested processes shaped by structural inequalities and intergenerational dynamics.

Traditionally, youth sociology has been limited by a longstanding theoretical division. As Paula Geldens, Siân Lincoln, and Paul Hodkinson (2011) describe, the field has been largely influenced by two opposing schools of thought: the 'youth cultures' perspective and the 'youth transitions' perspective. The former, which has its roots in the work of the Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS) in Birmingham, emphasised subcultural styles and symbolic resistance, viewing youth cultures as forms of opposition to structural marginalisation. The latter approach concentrates more specifically on institutional pathways through education and into the workforce, viewing youth primarily in terms of status changes and economic integration. Although both perspectives have provided valuable insights, their separation has often led to analyses that fail to connect culture with structure and agency with material conditions.

Attempts to bridge this divide have been advanced most notably by Nordic youth researchers. As Gestur Gudmundsson (2000: 127) notes, Nordic scholars have created fruitful "crossroads" by blending Anglophone traditions with German and French theoretical influences, promoting a more interdisciplinary and reflective approach to youth studies. This effort not only questions the

limitations of the culture–transition divide but also highlights the extent to which youth sociology has been influenced by Anglo-centric intellectual dominance. Despite its global focus, this field has often favoured theoretical frameworks developed in specific national contexts, sidelining alternative traditions and viewpoints.

Judith Bessant, Philippa Collin, and Patrick O’Keeffe’s (2024) book should be considered within this complex intellectual environment. The book aims to provide a comprehensive overview of the field, but its true importance lies in whether it reinforces the existing divisions or helps overcome them. This review essay examines the volume not only as a collection of chapters but also as a contribution to the ongoing discussions about theory, agency, political economy, and epistemological power in youth sociology. The main question driving this review is whether the book promotes a more integrated, critical, and globally aware sociology of youth or merely rehashes established assumptions under new thematic arrangements.

Therefore, this review is organised thematically as follows. First, it revisits the foundational ‘cultures versus transitions’ dichotomy and assesses the extent to which the book supports an integrated social-generational framework. Second, it explores how youth agency is conceptualised, evaluating whether young people are seen as active social participants or mainly as subjects of policy and the structural limitations of youth work. Third, it places youth experiences within the broader political economy of global precarity, highlighting the structural conditions that influence employment, education, and life opportunities. Finally, it examines the field’s typical Anglocentrism, following Gestur Gudmundsson’s (2000: 127) critique, and considers the implications for developing a more inclusive and comparative sociology of youth. Through this critical analysis, the review seeks to highlight both the contributions and the limitations of the book while also reflecting on the broader challenges and opportunities facing youth sociology during the times of a significant social change.

Deconstructing the foundations – beyond the ‘cultures vs. transitions’ binary

A significant hurdle for any modern examination of youth sociology is bridging the historical gap between the ‘cultural’ and ‘transitions’ viewpoints. This enduring division has frequently led to limited and fragmented understandings of young people’s experiences, separating the expressive and symbolic aspects from the material and structural ones. A crucial indicator of the book’s impact will be its capacity to encourage a more unified approach that goes beyond this dichotomy. As Paula Geldens, Siân Lincoln, and Paul Hodkinson (2011) explored, these two traditions provide distinct yet incomplete insights. The ‘youth cultures’ tradition, which began with the CCCS, offered valuable analyses of stylistic practices as forms of resistance to structural marginalisation. However, this approach was later criticised for its “reductionist... emphasis on subcultural style as class resistance,” while some later work was seen to overlook the economic sphere amid “a movement towards understandings of youth lifestyles as individually elective, fluid and flexible” (Geldens, Lincoln, Hodkinson, 2011: 348). On the other hand, the ‘youth transitions’ tradition concentrated primarily on

the economic sphere, especially the transition from education to employment. Its main limitation was an often-normative view of adulthood as a 'destination' to be reached through a linear progression of statuses (Wyn, White, 1997 as cited in Geldens, Lincoln, Hodkinson, 2011: 348), which resulted in overly narrow understandings by under-theorising the cultural lives and leisure activities of young people (Geldens, Lincoln, Hodkinson, 2011: 349).

The most promising way forward is a synthesis that considers both the structural forces influencing life opportunities and the cultural worlds that young people create. Andy Furlong, Dan Woodman, and Johanna Wyn, drawing on Karl Mannheim's work, suggest a "social-generational approach" as a valuable framework (Geldens, Lincoln, Hodkinson, 2011: 350). This perspective emphasises that individual biographies are deeply influenced by the generationally specific conditions and expectations that young people face. By linking the structural context with "agency, culture, and subjectivity," this approach offers a more comprehensive lens, enabling researchers to examine how generational cohorts experience and interpret historical moments.

In the light of this analysis, we must critically evaluate Judith Bessant, Philippa Collin, and Patrick O'Keefe (2024) book. Does its structure reinforce the old divide by organising chapters into separate theoretical categories, one for 'cultures' and another for 'transitions'? Or does it actively encourage synthesis, featuring scholarship that bridges these areas? To what extent does it advocate for a generational analysis that connects the intimate details of individual biographies to the broader historical and social forces? The answers to these questions will determine whether the book merely reflects the field's history or actively seeks to shape its future. How young people are conceptualised – as either passive victims of structure or free-floating cultural agents – is a direct result of these foundational theoretical choices.

Reclaiming youth agency – from passive subjects to active agents

The notion of agency is pivotal to a comprehensive sociology of youth. Traditionally, however, dominant perspectives have often portrayed children and young people as passive entities – like "empty bucket[s] to be filled with culture, learning and values" (White, 1994: 852) or as subjects of policy intervention requiring rescue and protection. A forward-thinking sociology of youth should recognise young people as active social agents who navigate, interpret, and challenge their life circumstances. The book's significance largely hinges on its dedication to this more sociologically-sound viewpoint. Adopting an agency-focused approach is not just an academic choice; it is an essential political and theoretical correction to the prevailing, policy-driven "youth-at-risk" models that frequently pathologise young people and depoliticise the structural roots of their challenges.

This tension is vividly demonstrated in discussions of child labour. As Ben White (1994) critiques, the prevailing 'abolitionist' stance aims to completely remove children from the labour market. An alternative perspective, however, contends that the true issue is not work itself, but "exaggerated forms of labour

control and exploitation” (White, 1994: 851). This leads to an “empowerment” or “liberationist” viewpoint, which emphasises supporting the self-organisation of working children to enhance their own conditions (White, 1994: 853). This reframing portrays young workers not as helpless victims but as agents capable of taking collective action.

The complexity of youth agency is most evident in rural and agrarian settings. Ben White (2012) examines how rural youth’s widespread “turn away from farming” should not be perceived as a passive rejection of tradition. Instead, it is often a rational and strategic response to a mix of factors: the deskilling effects of modern education, the chronic state neglect of rural infrastructure, and gerontocratic control over land that hinders their access to a viable future in agriculture (White, 2012: 11, 14). This agency can also manifest in a confrontational manner. An example of youth in Côte d’Ivoire destroying pineapple crops grown by migrants – on land the elders preferred to rent out rather than make available to them – powerfully illustrates young people actively resisting their marginalisation (Kouamé, 2010 as cited in White, 2012: 15).

A thorough sociology of youth, as should be presented in the book, must therefore transcend simplistic binaries that depict youth as either ‘at-risk’ policy subjects or as free-floating postmodern consumers of lifestyle. It must offer analytical tools to comprehend how young people are simultaneously constrained and agentic. It is necessary to consider their “vulnerability... to exploitation by local elites and gerontocrats” (Peters, 2011 as cited in White, 2012: 15) while also acknowledging their capacity for strategic action, resistance, and the creation of their own social worlds. While this agency is vital, it is always exercised within material and structural constraints, which have become particularly severe in the current global economic climate.

The political economy of ‘waithood’ – structural constraints in an era of precarity

Youth unemployment and underemployment are not due to personal shortcomings but, rather, are structural consequences of a global neoliberal capitalist system that values capital accumulation over human welfare (Ariyanto, 2026). Terms such as ‘waithood’ in the Middle East (Ramadan, Assaad, 2008) and ‘timepass’ in India (Jeffrey, 2010) effectively illustrate the extended and uncertain transitions that young people worldwide endure as they are compelled to wait for their lives to truly commence (White, 2012: 9–10). The significance of the book under scrutiny will be determined by its readiness to confront this stark political and economic reality head-on.

The structural aspects of youth unemployment are well established. For disadvantaged working-class youth, Robert MacDonald describes the phenomenon of ‘churning’, i.e. a continuous cycle of moving between unemployment and low-wage, unstable jobs (Geldens, Lincoln, Hodkinson, 2011: 351). This highlights the insufficiency of policy responses that place responsibility on individuals. As Ben White (2012: 11) contends, “Structural problems require structural solutions,” yet the prevailing policy

direction has shifted away from job creation towards encouraging 'do-it-yourself' entrepreneurship, which is a strategy with scant evidence of its effectiveness.

The 'generation problem' in agriculture serves as another compelling example of a structural conflict. As Ben White (2012) analysed, this is not merely a cultural divide but a tangible struggle over resources. The older generation's continued control over land – a crucial productive resource – forces young people into a prolonged state of dependency, leaving them with the options of waiting indefinitely or migrating to urban areas. This scenario demonstrates how intergenerational relationships are fundamentally influenced by economic structures and property regimes, effectively excluding youth from viable futures in rural settings.

A thorough evaluation of the book must scrutinise the depth of its political and economic analyses. Does it link the precariousness of youth transitions to systemic issues such as corporate land grabs, financialisation, and the job-eliminating tendencies of modern capitalism (Bernstein, 2004; Li, 2009 as cited in White, 2012: 11)? A sociology of youth that fails to address these macro-structures and views unemployment as merely a 'transition problem' rather than an inherent feature of the economic system risks becoming a sociology that focuses on symptoms rather than causes. Sociology that engages with these global macrostructures must also critically assess its own intellectual supply chains, which are products of a geopolitical order that favours certain theoretical traditions over others.

Provincialising youth studies – a critique of anglocentric hegemony

While addressing issues on a global scale, the field of youth sociology is significantly shaped by a 'British hegemony' that often goes unnoticed. This dominance influences the core questions, theories, and concepts of the discipline. As noted by Gestur Gudmundsson (2000: 136), the field "escaped American domination only to develop a British hegemony". To foster a truly global and comparative youth sociology, it is essential to recognise and challenge Anglocentrism, and any major handbook should be assessed based on its commitment to this goal. This issue is not limited to the demographic backgrounds of leading authors; it also includes the epistemological and theoretical assumptions within the Anglophone framework which risk becoming the default conceptual tools of the discipline.

Gestur Gudmundsson (2000) provides a detailed examination of this hegemony. The Birmingham School (CCCS) initially served as a defining model for the field and later became a 'scapegoat' against which nearly all other European scholarship had to define itself (Gudmundsson, 2000: 137). This focus on British debates has marginalised other rich intellectual traditions. Influential non-Anglophone theorists such as Pierre Bourdieu (in his early reception) and Thomas Ziehe are often overlooked or superficially addressed in mainstream English-language texts, which remain narrowly focused in their theoretical references (Gudmundsson, 2000: 138).

In contrast, the Nordic youth research community exemplifies the benefits of a more cosmopolitan approach. Its significant achievements include strong interdisciplinary networking and deliberate openness to diverse European traditions, particularly the German thought and the French thought. This enabled Nordic scholars to develop sophisticated applications of concepts such as ‘reflexivity’ much earlier and in a more nuanced manner than was typical in the British discourse of the same era (Gudmundsson, 2000: 135–136). This alternative model underscores the losses incurred through intellectual monolingualism, compelling us to consider the book – a volume from a UK publisher with UK-based editors – within this hegemonic framework. Its ultimate value cannot be assessed solely by its comprehensiveness but also by its inclusiveness. Does it present a truly global array of authors and perspectives, especially from the Global South? Or does it perpetuate the “habitual Anglocentrism” that has long characterised the field (Gudmundsson, 2000: 127)? Does it genuinely engage with non-Anglophone scholarship and research traditions, or does it merely adapt them to a pre-existing Anglocentric framework? Addressing these theoretical, agentic, structural, and geopolitical challenges is the primary task for the next phase of youth sociology research.

Conclusion and implications for future research

This review contends that in order to develop a strong and pertinent sociology of youth for the 21st century, it is essential to move beyond the constraints of the past and embrace new paradigms. An integrated generational approach that surpasses the ‘cultures versus transitions’ dichotomy is necessary; it should be rooted in a solid theoretical commitment to viewing youth as proactive social agents. Additionally, it requires a thorough examination of the political and economic structures that lead to global precarity and a deliberate, ongoing effort to shift away from Anglocentric views in favour of a genuinely global conversation. The ultimate assessment of Judith Bessant, Philippa Collin, and Patrick O’Keeffe (2024) book will depend on how well it meets these standards. Its success hinges not merely on its comprehensiveness but also on its willingness to propel the discipline beyond its familiar traditions towards a more critical, global, and fair understanding of young people’s lives. It should serve as more than just a map of the current landscape; it should act as a compass guiding us towards new possibilities.

The book delves into the varied experiences of today’s youth through a multidisciplinary lens that connects theoretical discussions with real-world issues, making it a valuable asset for scholars and practitioners alike. The editors compile contributions that explore the challenges faced by youth while highlighting their roles in shaping their futures. With significant policy implications in areas such as youth identity, political engagement, and structural inequalities, this book emphasises the need for policies that support youth as active members of society. Its focus on mental health, education, and employment underscores the necessity of holistic approaches to well-being, while discussions on youth participation in environmental activism highlight the importance of including young voices in global policymaking, especially in addressing climate change and inequality. One of the handbook’s key strengths is its ability to link theoretical frameworks with practical insights, offering actionable

recommendations that advocate for inclusive policies addressing systemic inequalities and promoting meaningful youth involvement. Discussions on digital culture, economic insecurity, and political activism provide tangible strategies for empowering young people, ensuring that the handbook serves as both an academic resource and a tool for advocacy and policy development. Ultimately, this handbook enriches youth studies by providing a nuanced exploration of contemporary challenges, engaging with themes of intersectionality, activism, and the impacts of digital and environmental change, while offering policymakers, educators, and activists practical guidance for fostering a more inclusive and equitable future.

From the critical issues highlighted in this review, a distinct agenda for future youth research is apparent. The field should focus on: (1) integrated generational studies, emphasising research that explicitly merges cultural analysis with the examination of structural transitions throughout the life course; (2) agency-centred methodologies, emphasising participatory approaches that involve youth as co-creators of knowledge, thereby challenging the traditional subject–object divide in research; (3) comparative political economy, encouraging cross-national studies on how various configurations of capitalism, welfare systems, and land ownership influence youth futures; and (4) the global South–North dialogue, developing initiatives to translate and promote scholarship from non-English-speaking regions, thereby dismantling intellectual dominance. By adopting this agenda, the sociology of youth can progress beyond its current impasse and realise its potential as a crucial field for understanding and contributing to social justice in a rapidly evolving world.

References

Ariyanto Komang (2026), *Bridging ecology and culture: Human behavior, knowledge, and nature*, “Reviews in Anthropology”, pp. 1–20, <https://doi.org/10.1080/00938157.2026.2612930>

Bernstein Henry (2004), ‘*Changing Before Our Very Eyes*’: *Agrarian Questions and the Politics of Land in Capitalism Today*, “Journal of Agrarian Change”, vol. 4(1–2), pp. 190–225, <https://doi.org/10.1111/j.1471-0366.2004.00078.x>

Bessant Judith, Collin Philippa, O’Keeffe Patrick (2024), *The sociology of youth*, [in:] Judith Bessant, Philippa Collin, Patrick O’Keeffe (eds.), *Research Handbook on the Sociology of Youth*, Cheltenham–Northampton: Edward Elgar Publishing Ltd., pp. 1–18, <https://www.elgaronline.com/edcollchap/book/9781803921808/book-part-9781803921808-7.xml> (accessed: 31.01.2026).

Edmunds June, Turner Bryan S. (2005), *Global generations: social change in the twentieth century*, “The British Journal of Sociology”, vol. 56(4), pp. 559–577, <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2005.00083.x>

Furlong Andy (2012), *Youth Studies: An Introduction*, London: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9780203862094>

- Geldens Paula, Lincoln Siân, Hodkinson Paul (2011), *Youth: Identities, transitions, cultures*, "Journal of Sociology", vol. 47(4), pp. 347–353, <https://doi.org/10.1177/1440783311420786>
- Gudmundsson Gestur (2000), *Youth Research at Crossroads: Sociological and Interdisciplinary Youth Research in the Nordic Countries*, "Journal of Youth Studies", vol. 3(2), pp. 127–145, <https://doi.org/10.1080/713684370>
- Hull Glynda, Zacher Jessica, Hibbert Liesel (2009), *Youth, Risk, and Equity in a Global World*, "Review of Research in Education", vol. 33(1), pp. 117–159, <https://doi.org/10.3102/0091732X08327746>
- Jeffrey Craig (2010), *Timepass: Youth, Class, and the Politics of Waiting in India*, Stanford: Stanford University Press.
- Kouamé Georges (2010), *Intra-Family and Socio-Political Dimensions of Land Markets and Land Conflicts: The Case of the Abure, Côte d'Ivoire*, "Africa", vol. 80(1), pp. 126–146, <https://doi.org/10.3366/E0001972009001296>
- Kuol Abraham Padiet (2024), *Commentary*, [in:] Judith Bessant, Philippa Collin, Patrick O’Keeffe (eds.), *Research Handbook on the Sociology of Youth*, Cheltenham–Northampton: Edward Elgar Publishing Limited, pp. 84–86, <https://www.elgaronline.com/edcollchap/book/9781803921808/book-part-9781803921808-15.xml> (accessed: 31.01.2026).
- Li Tania Murray (2009), *Exit from agriculture: a step forward or a step backward for the rural poor?*, "The Journal of Peasant Studies", vol. 36(3), pp. 629–636, <https://doi.org/10.1080/03066150903142998>
- Loader Brian D., Vromen Ariadne, Xenos Michael A. (2014), *The networked young citizen: social media, political participation and civic engagement*, "Information, Communication & Society", vol. 17(2), pp. 143–150, <https://doi.org/10.1080/1369118X.2013.871571>
- Martínez M. Lorento, Ropert Teresa, Rivas Conzuelo, Valdés Nicolás (2023), *Identity narratives of youth involved and uninvolved in social and political participation*, "Qualitative Psychology", vol. 10(2), pp. 186–207, <https://doi.org/10.1037/qup0000260>
- McFarland Daniel A., Thomas Reuben J. (2006), *Bowling Young: How Youth Voluntary Associations Influence Adult Political Participation*, "American Sociological Review", vol. 71(3), pp. 401–425, <https://doi.org/10.1177/000312240607100303>
- Millora Chris, Karunungan Renee (2024), *Researching the criminalisation of young people’s dissent: insights from Southeast Asia*, [in:] Judith Bessant, Philippa Collin, Patrick O’Keeffe (eds.), *Research Handbook on the Sociology of Youth*, Cheltenham–Northampton: Edward Elgar Publishing Limited, pp. 69–82, <https://www.elgaronline.com/edcollchap/book/9781803921808/book-part-9781803921808-13.xml> (accessed: 31.01.2026).
- Peters Krijn (2011), *War and the Crisis of Youth in Sierra Leone*, Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511976896>
- Ramadan Mohamed, Assaad Ragui (2008), *Did Housing Policy Reforms Curb the Delay in Marriage Among Young Men in Egypt?*, "Middle East Youth Initiative, Wolfensohn Center for Development at Brookings and Dubai School of Government, Policy Outlook", no. 1, <https://buescholar.bue.edu/econ/58> (accessed: 31.01.2026).
- White Ben (1994), *Children, Work and ‘Child Labour’: Changing Responses to the Employment of Children*, "Development and Change", vol. 25(4), pp. 849–878, <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.1994.tb00538.x>

White Ben (2012), *Agriculture and the Generation Problem: Rural Youth, Employment and the Future of Farming*, "IDS Bulletin", vol. 43(6), pp. 9–19, <https://doi.org/10.1111/j.1759-5436.2012.00375.x>

Woodman Dan (2022), *Generational change and intergenerational relationships in the context of the asset economy*, "Distinktion: Journal of Social Theory", vol. 23(1), pp. 55–69, <https://doi.org/10.1080/1600910X.2020.1752275>

Wyn Johanna, White Rob (1997), *Rethinking Youth*, London: Sage.

Youniss James, Bales Susan, Christmas-Best Verona, Diversi Marcelo, McLaughlin Milbrey, Silbereisen Rainer (2002), *Youth Civic Engagement in the Twenty-First Century*, "Journal of Research on Adolescence", vol. 12(1), pp. 121–148, <https://doi.org/10.1111/1532-7795.00027>

Cytowanie

Komang Ariyanto (2026), *Beyond Cultures and Transitions: A Review Essay on Youth Agency, Precarity, and the Future of Youth Sociology*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XXII, nr 2, s. 60–71, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.22.2.04>

Poza kulturami i tranzycjami: esej recenzyjny o sprawczości młodzieży, prekaryjności oraz przyszłości socjologii młodzieży

Streszczenie: Podręcznik badawczy *Research Handbook on the Sociology of Youth* stanowi istotny współczesny wkład w rozwój socjologii młodzieży, jednak jego prawdziwa wartość polega na zdolności do przewyższania trwałych luk teoretycznych, kwestionowania anglocentrycznej dominacji dyscypliny oraz uwydatniania złożonej sprawczości młodzieży w warunkach coraz bardziej ograniczających struktur społecznych. Niniejsza recenzja wskazuje, że socjologia młodzieży znajduje się w kluczowym momencie, mierząc się z globalną niestabilnością oraz nieliniowymi ścieżkami życia, które wymagają opracowania nowych ram koncepcyjnych. Aby ocenić gotowość tej dziedziny, recenzja analizuje wybrane kluczowe prace naukowe w celu krytyki dominujących paradygmatów, zwłaszcza dychotomii „kultury vs. przejścia” oraz pasywnych ujęć młodzieży, które historycznie ograniczały nasze rozumienie tego zjawiska. Przyszła dynamika tej dyscypliny zależy zatem od jej zdolności do przekraczania tych podziałów. Recenzja ta wzywa do bardziej spójnej, globalnie świadomej i politycznie wrażliwej socjologii młodzieży, która promuje analizę społeczno-generacyjną zdolną łączyć narracje jednostkowe z kontekstami historycznymi, sprawczość ze strukturą oraz lokalne doświadczenia młodych ludzi z globalną gospodarką polityczną.

Słowa kluczowe: anglocentryzm, prekaryjność, sprawczość młodzieży, socjologia młodzieży, przejścia młodzieży

PSJ

Dostępny online

www.przehladsocjologiijakosciowej.org

„PSJ” stworzyliśmy, aby umożliwić swobodny przepływ informacji w społecznym świecie socjologii jakościowej.

Adresujemy go do wszystkich socjologów, dla których paradygmat interpretacyjny i badania jakościowe stanowią podstawową perspektywę studiowania rzeczywistości społecznej.

Tom XXII ~ Numer 2

31 maja 2026

REDAKTOR NACZELNY: Krzysztof T. Konecki

REDAKCJA: Waldemar Dymarczyk, Marek Gorzko, Anna Kacperczyk,
Łukasz T. Marciniak, Jakub Niedbalski, Robert Prus, Izabela Ślęzak

REDAKTOR PROWADZĄCY UŁ: Sylwia Mosińska

REDAKCJA JĘZYKOWA I KOREKTA: Monika Poradecka (j. pol.),
Marta Olasik (j. ang.)

PROJEKT OKŁADKI: Anna Kacperczyk

ISSN: 1733-8069

